

NOVIJA SAZNANJA O KAŠTELU KONJŠČINA

UDK 930.2 (497.5 Konjščina) "653" "654"
Primljeno/received: 2001. 01. 16.
Prihvaćeno/accepted: 2001. 02. 12.

Zorislav Horvat
HR-10000 Zagreb
Ministarstvo kulture
Uprava za zaštitu kulturne baštine
Konzervatorski odjel Zagreb
Mesnička 49

Krešimir Filipec
HR-10000 Zagreb
Arheološki zavod Filozofskog fakulteta
I. Lučića 3

Godine 1998 započela su arheološka iskopavanja i radovi na sanaciji i revitalizaciji kaštela Konjščine (Krapinsko-zagorska županija). Kaštel Konjščina sagrađen je u močvarnoj ravnicu nedaleko od rijeke Krapine, jedinstvena je tlocrta i organizacije prostora. Pažljivo odabrana pozicija kaštela u močvarnom predjelu, na raskrižju putova govori o promišljenom i planiranom djelovanju svojih vlasnika, knezova Konjskih, oko 1500. godine, kad su izvedeni glavni radovi na njemu. To je bilo vrijeme kad su nove navalne taktike i oružje tražili nova rješenja, izvedena na novi, renesansni način.

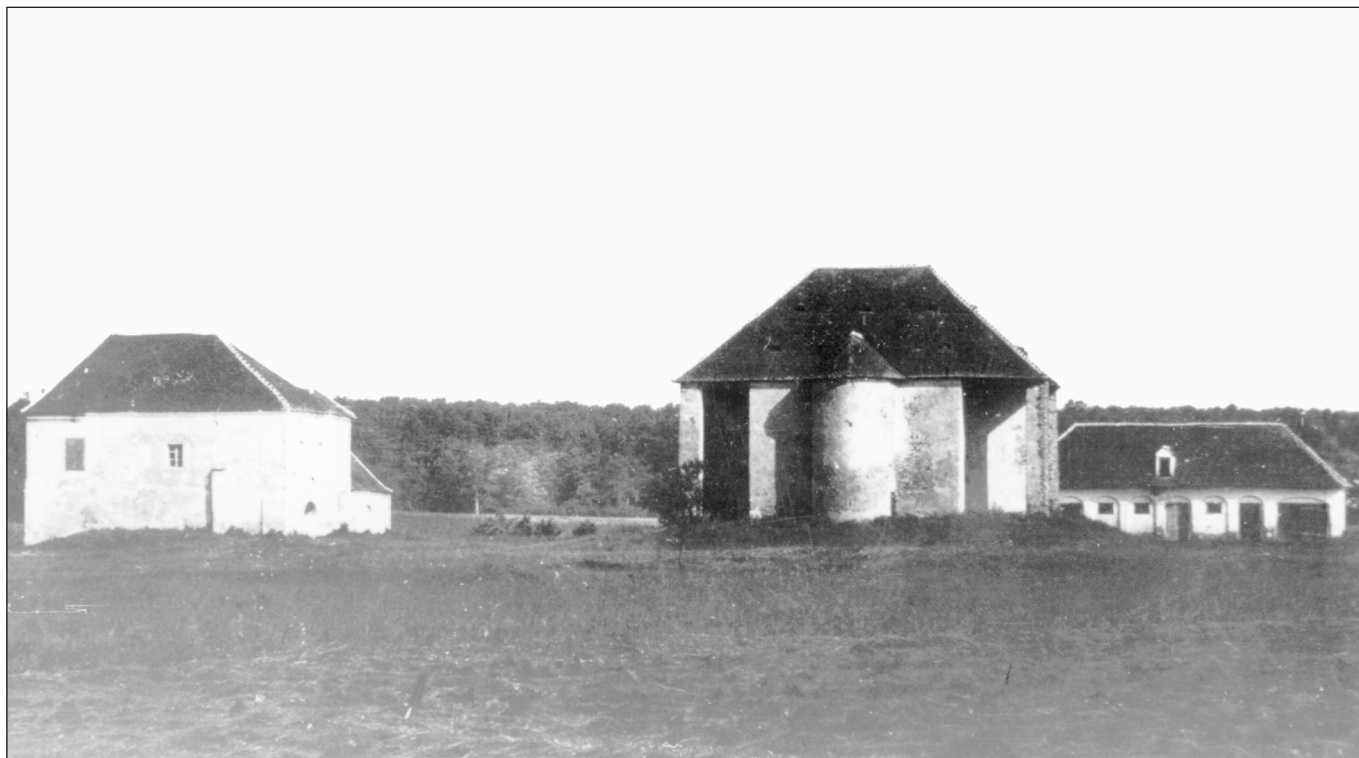
Ključne riječi: Konjščina, kaštel, renesansa, most, renesansni bastioni

Kaštel Selnica (stariji naziv za Konjščinu) prvi puta se spominje svojim "krsnim listom" u ispravi kojom kralj Matija Korvin 1477. godine dopušta Kristoforu i Ivanu Konjskom da podignu utvrdu u Selnici – današnjoj Konjščini (Budak 1994: 121 i napomena 463). Selnica se kao župa sa župnom crkvom posvećenom sv. Nikoli (*ecclesia sancti Nicolai de Zelnicha*) prvi puta spominje u popisu župa zagrebačke biskupije arhiđakona Ivana Goričkog iz 1334 godine (Buturac 1984: 50). U sljedećem sačuvanom popisu župa iz 1501. godine patron je izmijenjen i crkva je posvećena sv. Dominiku (Buturac 1984: 50). Trgovište Selnica (*oppidum Zelnicza Zenth Domankus*) na vlastelinstvu Konjščina nastalo je, kako to misli Adamček, u drugoj polovici 15. stoljeća, iza 1474, nakon što vlastelin dobiva pravo održavanja tjednog sajma (Adamček 1980: 165; Budak 1994: 80). Trgovište se spominje i kasnije (Adamček 1980: 165).

Konjski su stara plemićka obitelj porijeklom iz bjelovarskog kraja, a sjedište im je bilo kraj sela koje se danas, simptomatično, zove Domanjkuš. Tamo se također nalazi crkva sv. Dominika, pa izgleda da su

oni svoga starog zaštitnika prenijeli u novi kraj. U dolini kraj sela, uz potok Konjska, nekad se nalazio njihov burg, a danas tek lokalitet naziva "zidina" (Lovrenčić 1989: 147-149 i situacija na str. 152). Ovom prigodom ne možemo se više baviti tim lokalitetom, no zanimljivo je da su Konjski i kasnije u 16. i 17. stoljeću, kad su se preselili u Zagorje, održavali vezu sa svojim starim sijelom. Plemić Petar Konjski dobiva potvrdu plemstva 1515. godine, o čemu svjedoči još postojeća grbovnica (Bojničić 1908: 56). Mihael Konjski dobiva 1603. godine barunat za zasluge u ratu s Turcima, a uskoro su on i Petar Konjski promaknuti u status grofova: "Konzky de Szent-Domokos" (Bojničić 1899: 92). Porodica je u 17. stoljeću izumrla.

Godine 1545. godine u blizini utvrde Konjščina (*Conscae seu Selnicae arcis planities*), odigrao se sukob s Turcima (Klaić 1980: 211-212). Turska vojska se utaborila blizu kaštela, kraj utoka potoka Selnice u rijeku Krapinu. Došlo je do bitke, u kojoj su se hrvatske čete razbježale, a knez Nikola Šubić Zrinski i grof Juraj Wildenstein morali potražiti zaklon u

sl. 1 Kaštel Konjščina 1912. godine, "Novi i Stari dvor", snimio Gj. Szabo

fig. 1 Castle Konjščina in 1912, "New and Old Mansion", photo by Gj. Szabo

kaštelu Konjščini. Tom prigodom ubijen je konj Zrinskoga, a Wildenstein bi se utopio u dubokoj vodi opkopa da ga Stjepan Baletić nije izvukao za bradu iz nje (Klaić: 1980: 211-212). Kaštel se spominje i u vrijeme seljačke bune 1573. godine kad ga bezuspješno opsjedaju seljaci. Prema zapisnicima plemićkog suda u Selnici od 1. III. 1573. doznajemo da su selnički seljaci od samog početka sudjelovali u buni (Adamček 1968: 128). Na početku bune izabrali su dva kapetana,

desetnike i zatim nenadano napali na utvrdu u kojoj se zatvorio tadašnji vlasnik Mihael Konjski (Adamček 1968: 136). Ustanici su izbatinali neke vlastelinske sluge, najamnike i vratare, a druge prisilili da im se pridruže (Adamček 1968: 136). Opsjedali su je do kraja bune, ali je nisu zauzeli (Adamček 1968: 136).

Tijekom 18. stoljeća vlastelinstvo se spominje u raznim oporukama, u kojima se spominje ponegdje i sam kaštel, tada već nazivan "Stari grad", jer je pored njega sagrađen novi dvor (sl. 1, 2). U tim se dokumentima navode mnogi zagorski plemići: Čikulini, Keglevići, Moskonji, Najšići, Sermagi, Vojkovići i drugi. B. Krčelić u svojim "Annuama" (1748-1767) nekoliko puta spominje Konjščinu. Po njemu su postojale čak četiri škrinje arhivskog materijala o knezovima Konjskim, s time da najstarija isprava potječe iz 1504. godine. Krčelić je na molbu poljskog grofa trebao pretražiti dokumente o naslijeđivanju Konjščine (Krčelić 1952: 159-160). Današnji fond Čikulini-Sermage, vezan uz Konjščinu, ima dosta dokumenata baš zbog naslijeđivanja, s popisima pokretne imovine.¹ Arhivski spisi pod brojem 19 i 22 (popisi pokretnina iz 1752. i 1756.) nastali nakon smrti grofa J. F. Čikulina, donose popise stvari nađenih u "Starom" i "Novom" gradu. Za stari grad spominje se da je ondje bilo pohranjeno 23 kovčega, puna raznih stvari. U "Starom gradu" je pivnica – očito današnje svođeno prizemlje, kuhinje, soba (hisza) pokraj Starog grada te sobica

sl. 2 Kaštel, Konjščina, prije I. svjetskog rata, snimio Gj. Szabo

fig. 2 Castle Konjščina before the 1st World War, photo by Gj. Szabo

¹ Nalaze se u fondu Čikulini-Sermage u Hrvatskom državnom arhivu u Zagrebu, a istražio ih je Neven Bradić iz Uprave za zaštitu kulturne baštine, Konzervatorski odjel u Zagrebu. Transkripciju obavio Mate Grabar.

sl. 3 Kaštel Konjščina u vrijeme arheoloških istraživanja 1998. godine, snimljen iz zraka, snimio M. Cestar

fig. 3 Castle Konjščina during of the archaeological excavations in 1998, aerial photo by M. Cestar

nad mostom. U toj sobici bio je sačuvan stol i veća količina prediva, pa bi se moglo zaključiti da je ondje bila predionica. Zanimljiva je sintagma “sobica nad mostom”, koja možda može značiti da prilazni most do kaštela još uvijek postoji. U tom slučaju, ta bi sobica mogla biti stražarska kućica nad kamenom “babicom” mosta ili bi se ona nalazila na II. katu ulazne kule. Što je s gornjim prostorijama – II. katom, te obrambenim potkrovljem – ništa ne govori.

Iza toga, krajem 18. stoljeća, Konjščina prelazi u ruke zagrebačkog biskupa. Oni su u vlasnost Konjščinskog imanja došli 1772. godine zamjenom za dobra oko Dubrave, Vrbovca i Gradeca prigodom preuređenja Vojne krajine (Vrhovac 1987: 19 i napomena 34). Za nas je posebno zanimljivo da se biskup Vrhovac (1787-1827) bavio žitnom trgovinom, da je sudjelovao u regulaciji Kupe i gradnji Lujzijanske ceste zbog ubrzanja prijevoza žita do jadranskih luka. Vjerojatno je u to doba kaštel Konjščina preuređen

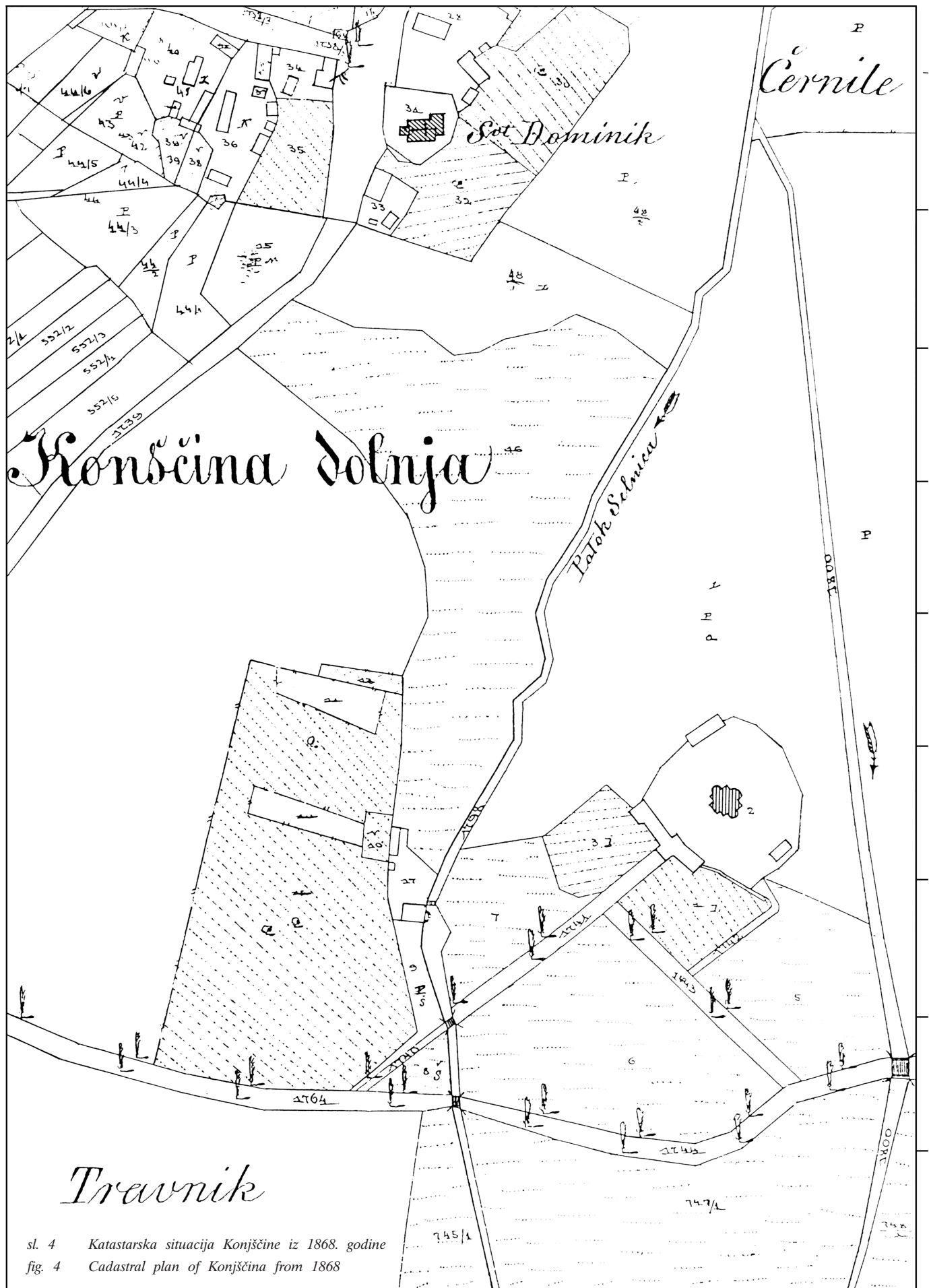
u žitnicu (Deželić 1904) (sl. 1, 2).

Godine 1880. potres je jako ošteti dvorac, koji nakon toga više nije popravlján. Nakon I. svjetskog rata agrarna reforma oduzela je zagrebačkom nabiskupu imanje. Sasvim je normalna posljedica bila rušenje dvorca, jer ga vlasnici, zbog jake ruševnosti, nisu imali namjeru popravljati. Kaštel, nekadašnja žitnica, prepuštena je nemaru (Arhiv uprave).² Između dva svjetska rata, zgrada je korištena u različite svrhe, pa tako prema kazivanju starijih mještana i kao dvorana za ples. Zgrada je konačno stradala u II. svjetskom ratu.

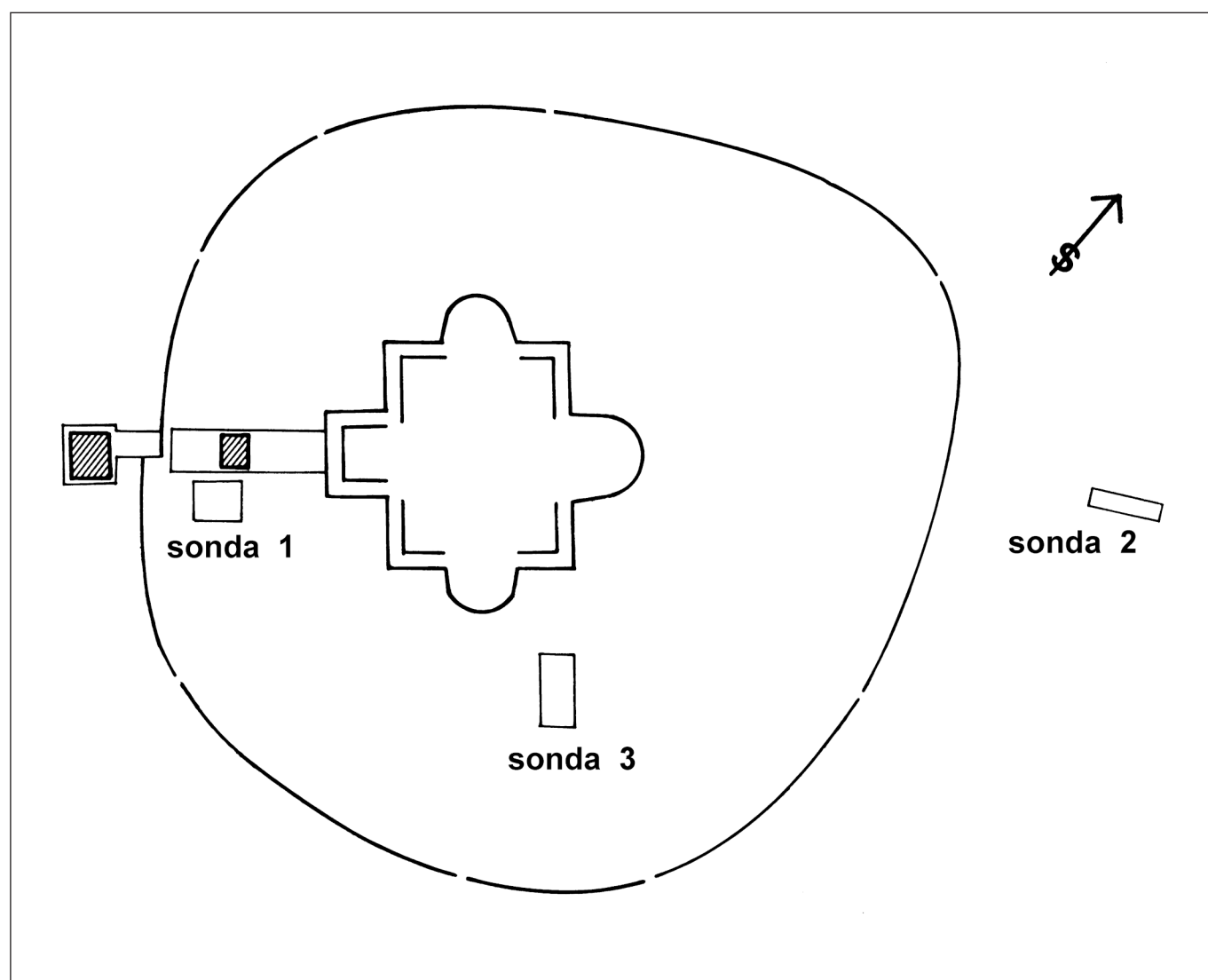
Arheološka iskopavanja

Kako je to već ranije napomenuto, u svome prodiru prema Štajerskoj turska vojska 1545. godine utaborila se pred kaštelom Konjščinom, otprilike blizu mjesta gdje se potok Selnica ulijeva u rijeku Krapinu.

² U Arhivu Uprave za zaštitu kulturne baštine Ministarstva kulture u Zagrebu, Ilica 44 pohranjen je prijepis više dopisa iz 1920. godine između Povjerenstva za očuvanje spomenika te Kotarske oblasti u Zlataru, gdje je vidljivo da novi vlasnici, poslije agrarne reforme, nisu imali namjeru popravljati u potresu razrušeni dvorac, već su ga razgradili, a materijal prodali.

sl. 4 Katastarska situacija Konjščine iz 1868. godine
fig. 4 Cadastral plan of Konjščina from 1868

sl. 5 Shema rasporeda sondi (geodetska snimka)

fig. 5 Scheme of the excavation area with test pits (geodetic plan)

O tome nas izvješćuje suvremenik Istvánffy (Klaić 1980: 211- 212). On spominje da je bansku vojsku od turske dijelio neki jarak kojeg su Turci iznenada prešli i udarili na raspuštene hrvatske čete. Na priloženoj zračnoj snimci “razbojišta” primjećuje se da je cijeli močvarni prostor ispred utvrde prema rijeci Krapini ispresijecan kanalima i jarcima (sl. 3). Jednim takvim jarkom razdvojeno je korito potoka Selnice na dva dijela, tako da se kaštel nalazi u sredini (sl. 4). Vjerojatno je on razdvajao vojske. Samo utvrđenje bilo je prema suvremenim opisima okruženo dubokim opkopom (Wildenstein se u njem zamalo utopio (Klaić 1980: 212)) preko kojeg je vodio most (na kojem je ubijen konj Nikole Zrinskoga upravo kad je

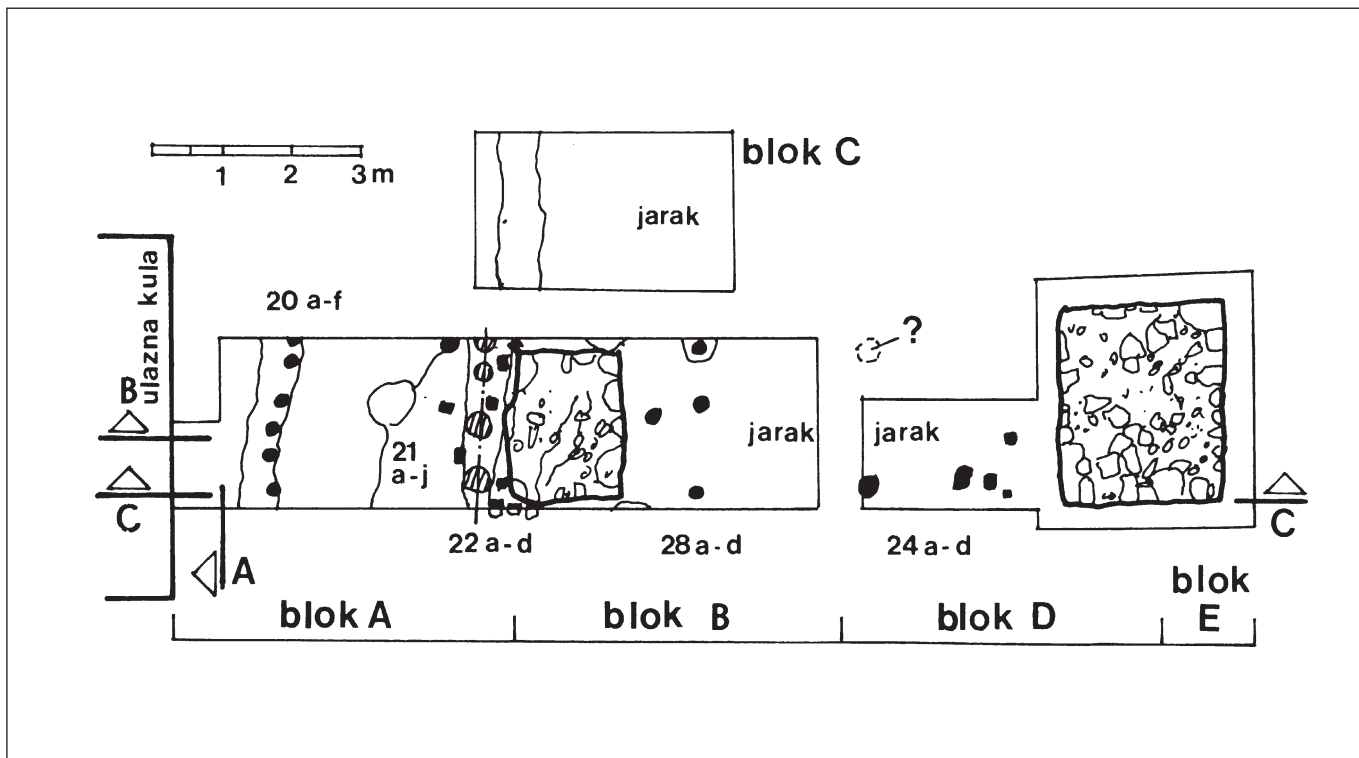
njime prolazio u grad (Klaić 1980: 212)). Most se spominje i kasnije prigodom drugih opisa. Na temelju ovih podataka iz izvora, kao i na temelju još danas vidljivih konzola na ulaznoj, četvrtastoj kuli, te malih vrata na istočnoj strani bilo je razvidno gdje se on nalazi. Upravo ti podaci bili su presudni za izbor mjesta sonde 1. Opkopi koji su okruživali kaštel, danas su više manje zatrpani. No još uvijek se lijepo vidi, posebno za visokog vodostaja rijeke Krapine, oblik šesterokutne zvijezde (sl. 3).³

Dvije sonde nalazile su se uz sam zidani dio kaštela (sonda 1 i 3), dok se treća (sonda 2) nalazila na prvom prstenu nasipa, sjeveroistočno od zidanog

³ Rekonstrukciji bastiona uvelike je pomogla fotografija koju je snimio donučelnik policijske uprave iz Zaboka Milivoj Cestar iz helikoptera. Ona je snimljena za porasta vodostaja. Na fotografijama, koje je snimio Milivoj Cestar iz zraka, razaznaje se u susjednom selu Bočadir nešto što bi se također moglo povezati s renesansnom utvrdom.

sl. 6 Kaštel Konjščina, pogled na četvrtastu, ulaznu kulu i sondu 1 s ostacima "babica" mosta, snimio K. Filipec
fig. 6 Castle Konjščina, rectangular entrance tower and the test pit n. 1 with remains of the "bridge", photo by Z. Bogdanović

sl. 7 Tlocrt sonde 1
fig.7 Ground plan of test pit n. 1

sl. 8 Pogled na ostatke mosta u sondi 1 s praga današnjih vratiju, snimio K. Filipec

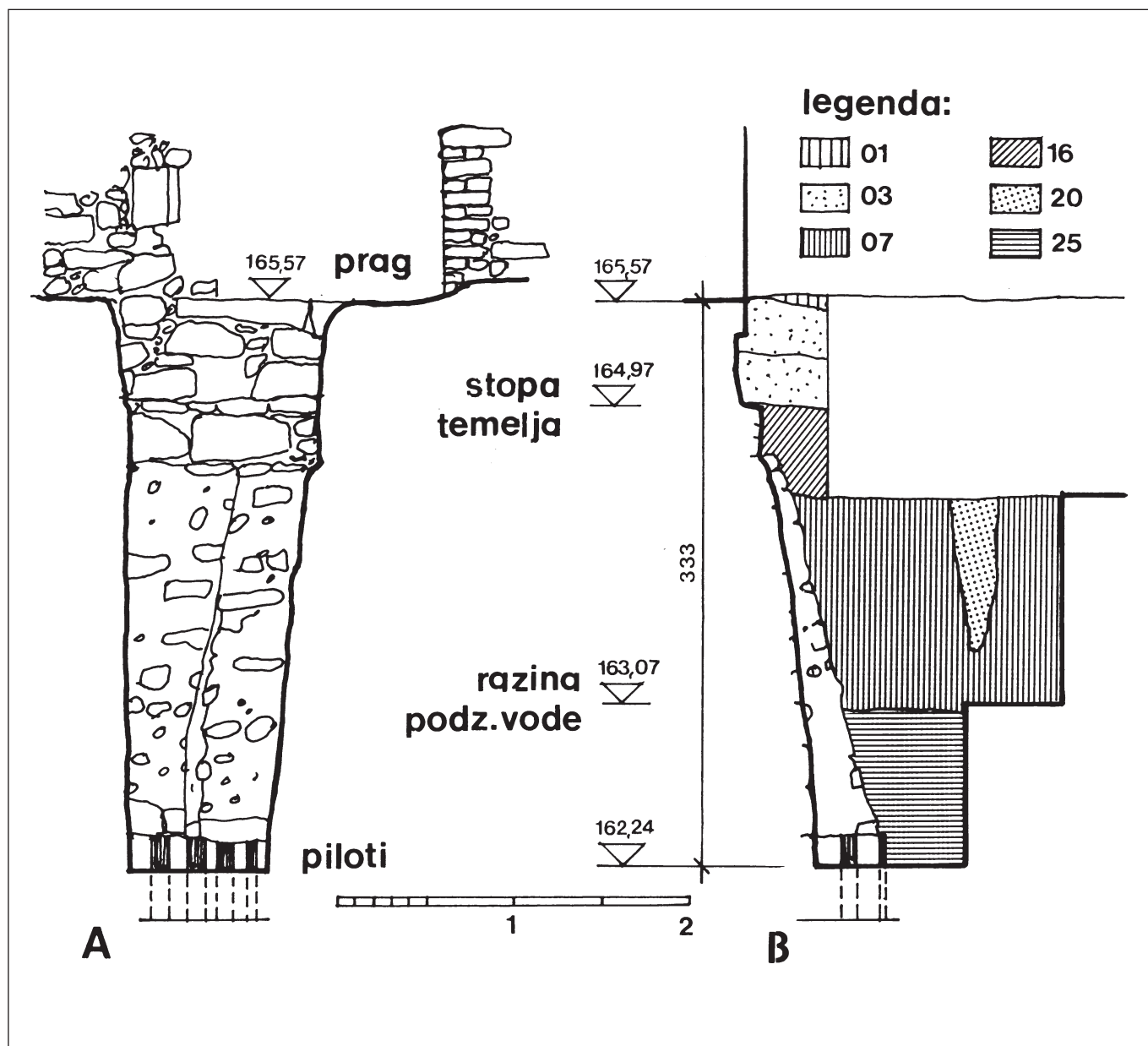
fig. 8 The remains of the bridge in the test pit n.1, photo by K. Filipec

dijela (sl. 5) (Filipec 1998-99).⁴ U sljedećoj kampanji djelomično je istražena unutrašnjost. U isto vrijeme temeljito je obiščena bliža i šira okolica utvrde. Otkriveni su slojevi i objekti suvremeni danas vidljivom zidanom dijelu kaštela, slojevi zatrpavanja opkopa, te sasvim recentni slojevi. Sonda 1 pružala se od četvrtaste kule i bila je usmjerena prema putu koji objektu prilazi iz pravca današnje ceste s jugozapada, a danas nije u upotrebi jer je srušen most na potoku Selnici. Istraživanja na ovome mjestu pokazala su tri stvari: kako je objekt podignut, kako je izgledao most, te kad je jarak zatrpavan (sl. 6-8, 11).

Gj. Szabo je mislio da je kaštel sagrađen na "nešto umjetno uzvišenom" terenu, na malom otočiću (Szabo 1913/14: 118). Ono "umjetno" stavio je pod upitnik. Kako bi se to razjasnilo, uza samu četvrtastu, ulaznu kulu načinjen je mali prokop. Prokopan je nasip od nabijene ilovače u dubini od 280 cm (sl. 9,

10). Na samome dnu (temelj se nalazi na 162.04 m apsolutne visine) ustanovljeni su drveni piloti na kojima počiva cijela konstrukcija. Preko okomito pobodenih drvenih pilota, promjera od 7 do 17 cm položena je kamena ploča, dakle nije bilo drvenog roštilja. Odmah iznad kamene ploče podignut je temelj od kamena lomljenca s obilnom upotrebom vapnenog morta. Da nije prvo podignut nasip od nabijene ilovače, pa potom na njemu zidan objekt, govori nam uz to što nije otkriven rov, i otkriveni kontrafor (sl. 9, 10). Tim kontraforom, koji se nalazi točno ispred četvrtaste kule, (u najdonjem dijelu širok je 45 cm) temelj kule dodatno je utvrđen na sredini. Sve nas to navodi na zaključak da danas vidljivi otočić nije postojao, već je cijeli kaštel podignut na većim (kakvi su ustanovljeni u polukružnim kulama) ili manjim drvenim pilotima. Tek je naknadno uz podignute temelje nabijena glina. Na taj način dodatno

⁴ Istraživanja su pokrenuta inicijativom općine Konjščine i Županije Krapinsko-zagorske u sklopu sveobuhvatne sanacije i revitalizacije kaštela Konjščine. Arheološka iskopavanja je proveo Arheološki zavod Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu u suradnji s Ministarstvom Kulture, Upravom za zaštitu kulturne baštine - Konzervatorski odjel u Zagrebu. Voditelj cijelog projekta bio je dr Zorislav Horvat, a voditelj arheoloških iskopavanja mr Krešimir Filipec. Iskopavanja su započela 17. kolovoza 1998. godine i trajala su do 7. rujna 1998. godine, a nastavljena su i tijekom 1999. godine.

sl. 9 Prokop nasipa uz četvratastu, ulaznu kulu, presjeci A i B na tlocrtu sonde 1. Objašnjenja: 01-humusni sloj, 03-smeđi sloj ruševina, 07-žuta nabijena zemlja, 16-žuto-smeđi sloj, 20-kanal za ukop stupova i rupa od stupa 20b, 25-zelena nabijena zemlja

fig. 9 Cut through the rampart beside the rectangular entrance tower, cross-sections A and B on the ground plan of the test pit n. 1
Explanation: 01 - humus layer, 03 - brown layer of debris, 07 - yellow packed soil, 16 - yellow-brown layer, 20 - canal for posts and post hole 20b, 25 - green packed soil

su utvrdili cijelu konstrukciju, a temelj i podrumске prostorije koje se nalaze unutar zgrade dobro su zaštitili od vlage. Vanjsko lice temelja bilo je ožbukano. Žbuka se sačuvala na onoj plohi koja je bila prekrivena nabijenom glinom, gotovo sve do temeljne stope.

Nabijena glina razlikovala se po boji, tako je u onoj koja je većim dijelom godine bila pod vodom nalažen organski materijal, grančice. Na površini nabijene ilovače nalaženi su, sasvim izuzetno, ulomci

kasnosrednjovjekovih posuda (T. II, 4). Riječ je o keramici žute boje koja je načinjena od dobro pročišćene gline. Na osnovi oblika i faktura sva nađena keramika može se datirati u 14.-15. stoljeće (II, 2-4).⁵ Jedno je sigurno, cijela je utvrda sagrađena u jednome mahu. Zidani dio podignut je na pilotima usred močvare, ne kako je mislio Gj. Szabo u dva dijela, već odjednom. Stariji slojevi gradnje nisu utvrđeni, i zaista je malo vjerojatno da ih je bilo.

⁵ Sav pronađen arheološki materijal bit će objavljen naknadno nakon cjelovite obrade.

U sondi 1 (sl. 7, stupovi br. 20a-f) i u sondi 3 otkriveni su manji i veći stupovi. Oni su mogli služiti kao stabilizacija terena, ali veća je vjerojatnost da su ipak prvenstveno imali funkciju zapriječiti približavanje neprijatelja gradskim zidovima. Vjerojatno su se svuda uokolo, uz opkop, nalazili usađeni zašiljeni stupovi, kao najdjelotvornija zapreka od napadača. Ostaci slične konstrukcije nađeni su i u sondi 2, koja je smještena na prvom prstenu nasipa i to na mjestu gdje je on najbolje sačuvan (sjeveroistočna strana). Tragovi zida koje spominje Gj. Szabo, nisu nađeni (Szabo 1913-14: 118).

Na istraženom prostoru uz stupove pronađena su dva zidana temelja nosača mosta, babice (sl. 11). Oba su rađena od kamena lomljenca s obilnom uporabom morta (sl. 12, 13). Prvi nosač koji se nalazi uz sam rub jarka ima samo jedno lice, ono okrenuto prema jarku, građen je nešto grublje nego drugi, koji po izvedbi jako nalikuje četvrtastoj kuli. Posebno na nju podsjećaju lijepo izvedeni ugaoni kameni (sl. 13).

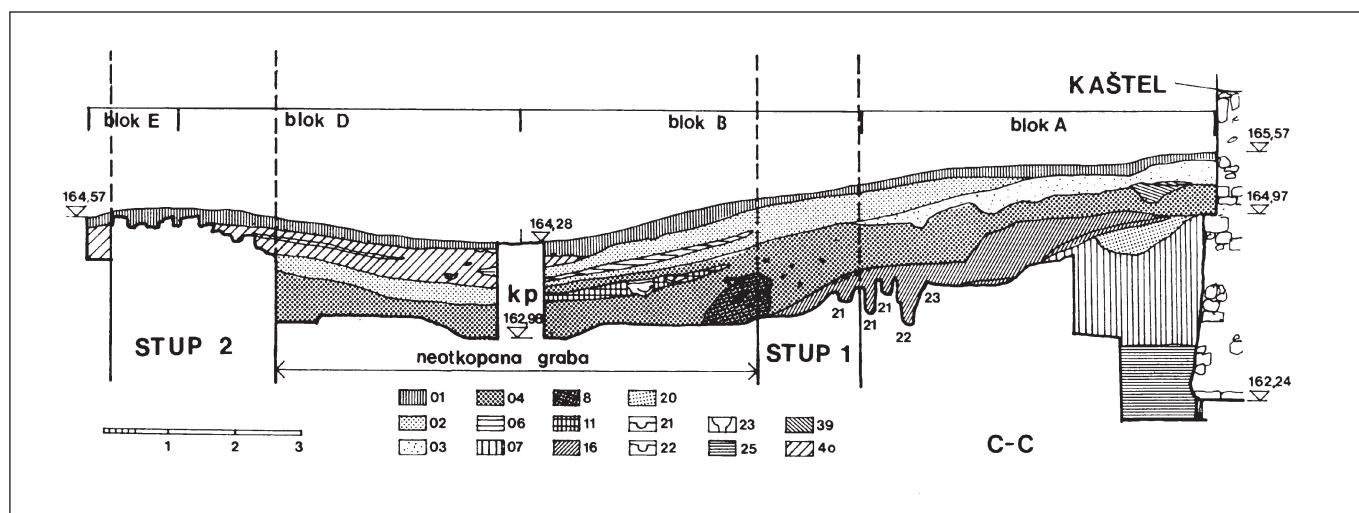
Uz dva zidana temelja nosača mosta, babice pronađeno je više drvenih stupova (ondje gdje se duže zadržava voda), te jama za drvene stupove. Oko prve babice (stranice koje su okrenute prema nasipu i zidanom dijelu kaštela) otkriveno je više rupa od kolaca. Nije isključeno da su u prvo vrijeme na tome mjestu stajali drveni nosači (sl. 7, br. 21, 22). Svi veći stupovi ukopani su u manji kanal (sl. 7, br. 23). Uz red većih okruglih stupova (sl. 7, br. 22) promjera do 40 cm, nalazi se više manjih stupova (sl. 7, br. 21) promjera do 20 cm. Većina ih je četvrtasta oblika. Oko 1 m ispred prvog temelja nalazi se sljedeći red stupova (sl. 7, br. 28b, 28c i 28 d).

sl. 10 Prokop nasipa uz četvratstu, ulaznu kulu, snimio K. Filipec

fig. 10 Cut through the rampart beside the rectangular entrance tower, photo by K. Filipec

Između ovih nalaze se stupovi koji bi se također mogli povezati s ovima u neki red (sl. 7, br. 8a, 8d, 28a). 250 cm dalje nalazi se ponovno jedan stup (sl. 7, br. 24a) koji sugerira da je ovdje još jedan podupirač. Od njega do drugog zidanog nosača mosta udaljenost je oko 3 m. Između se nalaze i drugi drveni stupovi. Kako jarak nije bilo moguće do kraja istražiti, sigurno je jedan veliki dio stupova ostao neotkriven. Gotovo svi drveni stupovi, ako već nisu služili za stabilizaciju terena, mogu se povezati s mostom. No oni nisu bili tu nabijeni svi u isto vrijeme.

sl. 11 Presjek C - C kroz sondi 1. Objašnjenja: 01-humusni sloj, 02-nasuti sloj ruševina, 03-smeđi sloj ruševina, 04-tamno smeđi sloj ruševina, 06-sivo-smeđi sloj, 07-žuta nabijena zemlja, 8d-mjesto stupa koji je istrunuo, 16-žuto-smeđi sloj, 20-kanal za ukop stupova, 21-rupe od stupova, 22-rupe od stupova, 23-kanal za ukop stupova, 25-zelena nabijena zemlja, 39-otpada jama, 40-nasuti sloj ruševine

fig. 11 Cross-section C - C through the test pit n. 1

Explanation: 01 - humus layer, 02 - layer of debris, 03 - brown layer of debris, 04 - dark brown layer of debris, 06 - grey-brown layer, 07 - yellow packed soil, 8d - position of a rotted post, 16 yellow-brown layer, 20 - canal for posts, 21 - post holes, 22 - post holes, 23 - canal for posts, 25 - green packed soil, 39 - waste pit, 40 - layer of debris

sl. 12 "Babica" mosta 1, snimio K. Filipec

fig. 12 "Babica" 1 of the bridge, photo by K. Filipec

Babice mosta su morale dosegnuti visinu prvog kata, o čemu svjedoče konzole na četvrtastoj kuli. Prvi nosač udaljen je od četvrtaste kule 4.7 m, a od drugog temelja 6.8 m. U tome međuprostoru nalazili su se drveni stupovi. U kaštel se ulazilo preko pokretnog mosta. Hodna površina mosta bila je načinjena od drvenih greda. Kako se zidani nosači temelja mosta nalaze na priličnoj udaljenosti jedan od drugoga bilo je potrebno grede učvrstiti i drvenim stupovima. Na suvremenim ilustracijama vidi se kako se u pojedina utvrđenja, npr. u Viroviticu, ulazilo kroz više malenih kula koje su bile podignute na mostu. U svaku kulu ulazilo se preko pokretnog mosta. Nije isključivo da je i u Konjščini bilo slično.

Prva babica mosta snižena je i tada je ona poslužila kao baza za drvene stupove. Ti stupovi mogu se povezati s drugima u opkopu (sl 11, br. 8d). Kada su se i zašto dogodile ove preinake, teško je reći. Prigodom tih preinaka prva babica posve je izašla iz funkcije. To je jedna od niza faza kojim je most popravljan. Naime, nakon nekog vremena stari i truli stupovi morali su biti zamijenjeni novim stupovima. Zanimljivo je da je jedan od pronađenih

stupova položen ukoso. On kao da je pridržavao sa strane mostnu konstrukciju.

Zatrpavanju opkopa prišlo se onda kad je prestala izravna ratna opasnost. Vjerojatno to nije bilo izvedeno odjedanput, već se on malo pomalo zapunjavao zemljom i odbačenim građevnim materijalom (sl. 11). Kako se zemlja slijegala i propadala u jarku, proces zatrpavanja trajao je do najnovijeg vremena. Od tuda relativno velik broj arheoloških slojeva u kojima se materijal previše ne razlikuje. Odmah valja napomenuti da, budući nije bilo moguće istražiti jarak do dna, nije se niti došlo do starijih slojeva, koji su suvremeni upotrebi jarka. Pojedini predmeti u najdonjem sloju govore nam posredno o tome kad se tom poslu prišlo. Prije svega ovdje valja spomenuti željezne ostruge (T. I, 1,2), a znakovit je i nalazak srebrnog groša iz 1715 godine. Prije toga vremena sigurno nije započelo zatrpavanje, a to se poklapa sa situacijom nakon završetka velikih ratova s Turcima.⁶ U opkopu je nađeno dosta arheološkog materijala, prije svega ulomaka keramičkih posuda i pećnjaka. Prema fakturi on se može datirati od 16. do 19. stoljeća (T. II, 1, 5-13).

sl. 13 "Babica" mosta 2, snimio K. Filipec

fig. 13 "Babica" 2 of the bridge, photo by K. Filipec

U unutrašnjosti istraživalo se na nekoliko mjesta. U zapadnom dijelu četvrtastog središnjeg dijela pronađena je podnica načinjena od opeka. Svojim dimenzijama one odgovaraju onima kojima je obzidan zdenac otkriven u potkovičastoj kuli (sl. 14). Ispod opeka nalazila se podloga za podnicu, a potom glineni naboj. Na više mjesta podnica je oštećena kasnijim djelovanjima. Nesumnjivo se ovdje radi o najstarijoj podnici.

Kako je već rečeno u potkovastoj kuli otkriven je zdenac, koji je u gornjem dijelu uži (163.76 m) Ø 66 cm, a onda se postupno proširuje (na najnižoj ustanovljenoj razini 160.41 m širok je Ø 119 cm (sl. 14)). U gornjem dijelu obzidan je opekam, a u donjem dijelu kamenom. Svojim izgledom on podsjeća na cisternu, npr. onu otkrivenu prigodom istraživanja u Muzeju grada Zagreba – Samostanu klarisa, no kako se u njemu nalazi živa voda on jest zdenac. Osim recentnog smeća u gornjim dijelovima i upalag kamenja, nije nađen nikakav arheološki materijal, što nam govori da je redovito bio čišćen i upotrebljavan do novijeg vremena.

Istraživanja u polukružnim kulama pokazala su da one nisu građene naknadno, već istovremeno sa središnjom prostorijom (sl. 14). Naime, zidovi su organski vezani jedni za druge. Na samome dnu iskopane razine, počeli su se pojavljivati drveni stupovi i rupe od drvenih stupova.

Prigodom istraživanja nađena je velika količina arheološkog materijala, prije svega ulomaka keramičkih posuda i pećnjaka. Najveća količina nađena je prigodom pražnjenja opkopa. Radi se o posudu koje je bilo u svakodnevnoj uporabi, a malo je finih posuda. Dominira nekoliko tipova lonaca, zdjela, tanjura. Najveća količina pripada u razdoblje 16. –19. stoljeća (T. II, 1, 5-13). Takvu dataciju potvrđuju i nađeni novci. Prigodom pražnjenja šute iznad svodova nađeno je više posuda, koje odgovaraju onima nađenim u opkopu (T. II, 1). Pećnjaci nam također govore o određenom standardu vlasnika. Uz neglazirane, nalaženi su glazirani pećnjaci, koji se po stilskim karakteristikama mogu staviti u doba renesanse i baroka (T. III, 1, 7, 8). Zanimljiv je nalaz željeznih ostruga s pripadajućom predicom (T. I, 1, 2). Gotovo na samoj površini iskopa pronađen

⁶ Sveukupno je pronađeno sedam novaca: četiri u gornja dva recentna sloja: (1 krajcar iz 1816. g, 1 krajcar iz 1800. g, 1 krajcar iz 1780. g, te poltura iz 1711. g.), a u najstarijem otkrivenom sloju (sl. 11, br. 4) tri: (groš (3 krajcara) iz 1624. g, groš (3 krajcara) iz 1715. g, te još jedan nečitak bakreni primjerak).

sl. 14 Potkovasta kula sa zdencom, snimio K. Filipec

fig. 14 Tower in the form of a horse-shoe with a well, photo by K. Filipec

je maleni “džepni” sunčani sat (T. III, 2). Na satu načinjenom od kosti nalazi se urezan brojčanik i godina 1530. Na pločici se nalazi i ostatak brončane igle, kazaljke (gnomon) pomoću koje se očitavalo vrijeme. Na poleđini se nalaze ostaci brončanih zakovica kojima je pločica bila pričvršćena vjerojatno za drvenu podlogu (T. III, 2). Radi se o tipičnoj prenosnoj, putničkoj sunčanoj uri. Nešto drukčiji sat, u obliku privjeska, nađen je prigodom istraživanja staroga grada Čakovca. Od drugih pokretnih arheoloških nalaza treba spomenuti: noževe (T. I, 9), kopče i pređice (T. I, 4; T. III, 5), ključeve, velik broj čavala, strjelice od samostrela (T. I, 5-8), puščanu kuglu (T. I, 3), češalj (T. III, 3), gumbe (T. III, 4), šivaću iglu (T. III, 6), rimsku opeku, koja je vjerojatno kao građevni materijal donešena s nekog obližnjeg mjesta i dr. Arheološki materijal potvrđuje kontinuitet življenja na ovome mjestu od kasnog srednjeg vijeka gotovo do današnjih dana.

Kaštel danas

Kaštel je smješten usred podvodne livade, između dva kraka potoka Selnice. Za svake manje kiše, onuda se teško prolazi, osim po nasutom putu. Očito, zahvaljujući ovakvom terenu, nepovoljnom za gradnju, ondje nije u međuvremenu ništa sagrađeno.

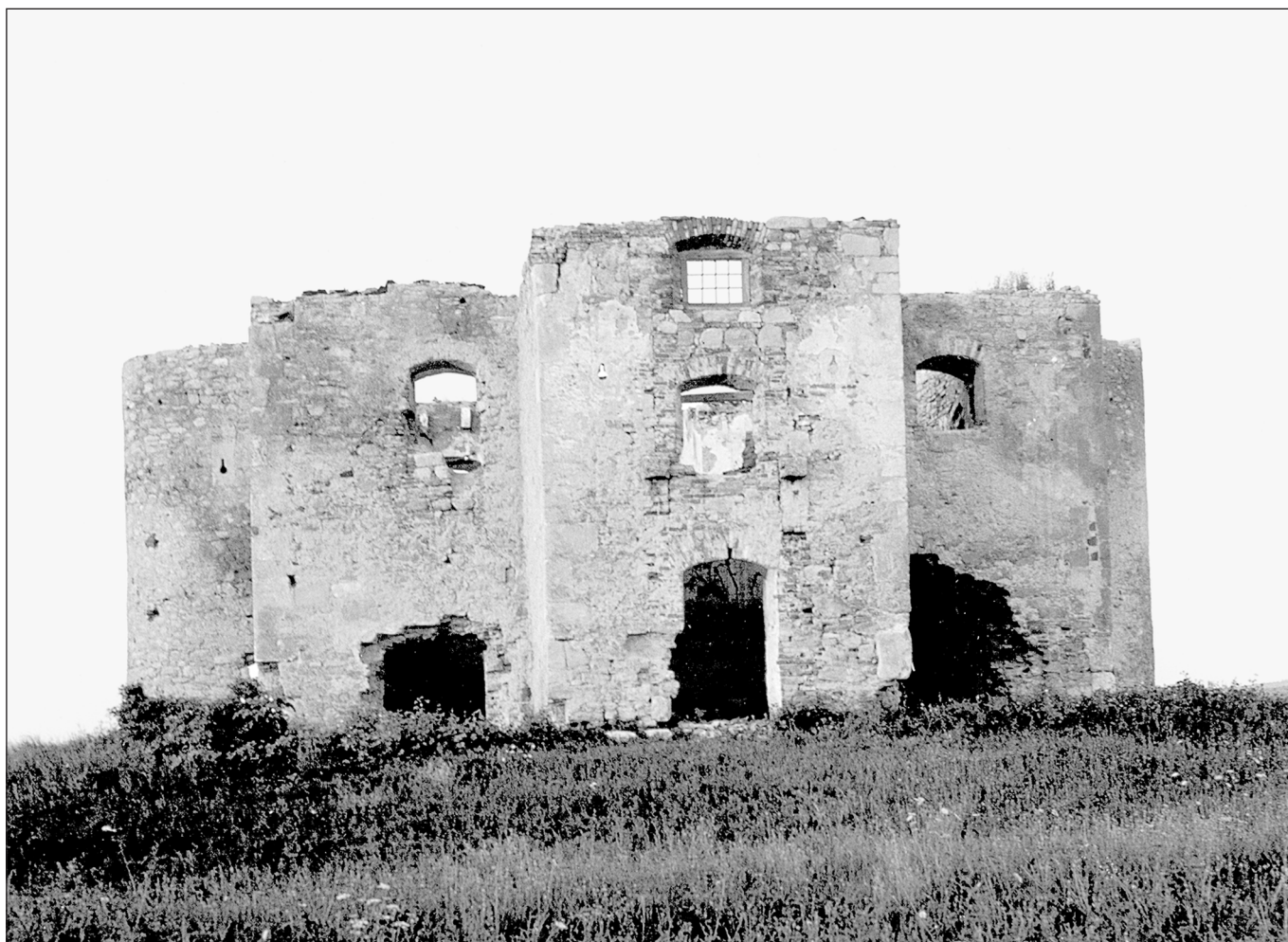
U II. svjetskom ratu kaštel je izgubio krovšte, koje ga je, ma koliko nezgrapno, ipak štitilo od atmosferilija. Usporede li se fotografije Konjščine nastale iza II. svjetskog rata (sl. 15) s današnjim, razvidno je da je on snižen za oko 1 m (sl. 6, 16, 17). Naravno, ova oštećenja i zarušavanje mogu i dalje samo napredovati. Osim zida, srušio se južni svod nad prizemljem, nadvoji nad nekim prozorima, a otvorene su i neke nove kaverne. Posebna je šteta nestanak nekih puškarnica – npr. ona dvojna, uglovnih klesanaca i sl.

Struktura kaštela

Kaštel ima vrlo zanimljiv kompaktan tlocrt. To je pravokutnik, podijeljen popola srednjim zidom, a na sredini svake stranice je kula: ulazna – kvadratna tlocrta, potkovasta na nasuprotnoj stranici te dvije polukružne kule na bočnim stranicama (sl. 18).

Kaštel je imao nekoliko etaža:

- prizemlje je bilo nadsvođeno dvojnim bačvastim svodom, te odijeljeno od podruma drvenim grednikom, kojeg više nema. Visina podruma je oko 3 m. Oba su ova prostora osvijetljavali omanji prozori, strmo izvedenih niša. Kule nisu imale pristup iz podruma-prizemlja jezgre.

sl. 15 Kaštel Konjščina nakon II. svjetskog rata, snimio M. Davil
fig. 15 Castle Konjščina after the 2nd World War, photo by

- I. kat je bio ulazna etaža, vjerojatno također podijeljen srednjim zidom popola, a ulazilo se preko mosta, kroz ulaznu kulu. Potkovasta je kula, na I. katu, bila priključena na način polukula. U preostale dvije kule ulazilo se kroz kamene dovratnike i po svemu sudeći, drvenim se ljestvama spuštalo u njihovo prizemlje.

S obzirom da prizemlje jezgre nije bilo nadstvođeno po cijeloj površini (uz potkovastu kulu) pretpostavljamo da se ovdje nalazilo drveno stubište, koje je povezivalo sve etaže jezgre po cijeloj visini.

Sjeverna polukružna kula ima sačuvani kupolasti svod nad I. katom, a takav je očito bio i na drugoj polukružnoj kuli. Čini se da je kupolasti svod označavao i ukupnu visinu one druge polukružne kule.

Istočna, potkovasta kula, uz obrambenu namjenu vjerojatno je imala i praktičnu namjenu; u prizemlju ove kule nalazi se zdenac sa živom vodom (sl. 14, 18a). Ovo je moglo biti razlogom, da se u gornjim etažama – I. i II. katu nalazila kuhinja ili slično. Veza stubišta sa skladištem u prizemlju i podrumu bila je vrlo jednostavna i neposredna. Voda iz zdenca mogla se vaditi kroz obični otvor u podu više etaže.

II. kat

Kaštel Konjščina je imao i II. kat, što potvrđuju i tradicija i kamene konzole, ugrađene izvana uz njegov sjeverni ugao, a mogle su nositi zahod, pristupačan iz II. kata. Dvije su kamene konzole sačuvane i na unutrašnjoj strani, uza sjeveroistočni zid jezgre kaštela, možda za nošenje konstrukcije drvena stubišta. Postojanje II. kata potvrđuju i dva ulomka renesansno oblikovanih dovratnika – doprozornika stambene namjene (sl. 20). Ulomci su nađeni pri nedavnim radovima na sanaciji.

Logika strukture kaštela, koji je bio namijenjen i stanovanju, očito zahtijeva i stambene prostore, kakvi su uobičajeni u palasima tj. uvjetno rečeno “dnevni boravak” i spavaonicu. Je li postojao i III. kat, za sada nema dokaza. Konjščinski je kaštel vrlo suvremeno izvedena utvrda.

S obzirom na način obrane početkom 16. stoljeća, juriš na podnožje kaštela branjen je zaprečnom vatrom iz kula i s vrha objekta, između konzola istaknuta krovništa. Ova obrambena etaža nije morala imati veliku visinu, te je najvjerojatnije bila drvena, za što imamo primjera na fortifikacijskim objektima tog doba,

sl. 16 Kaštel Konjščina, jugoistočna strana, 1998. godine, snimio Z. Bogdanović

fig. 16 Castle Konjščina, south-eastern side in 1998, photo by Z. Bogdanović

u nedalekoj Štajerskoj i Kranjskoj te u nas oko Kupe i Korane (Fister 1975: 110 i sl. na str. 123) (sl. 21).

Zidanje, puškarnice, vrata, ulomci i sl.

Zidovi Konjščinskog kaštela zidani su kamenom lomljencom s klesanim detaljima i klesancima na uglovima. Mjestimično je u zid dodavana dobro pečena opeka, vel. 6/13,5-14,5/9-30 cm. Bačvasti svodovi iznad prizemlja, te kupolasti svod izvedeni su opekama vel.

4,5/15/23,5 cm. Ove su opeke vjerojatno izrađivane baš za svod, s obzirom na neuobičajeni format. Opekama su bili izvedeni i svi segmentni nadvoja puškarnica, prozora i vratiju.

Prigodom izvedbe bačvastih svodova prizemlja, zidovi jezgre su na unutrašnjoj strani podebljavani za kojih 40 cm: obzirom na strukturu kaštela, vjerojatno se radilo o tehnološkom postupku, a ne o znatno kasnijem dodavanju svodova.

Struktura kula je mogla biti slijedeća

	Prizemlje	I. kat	II. kat	III. kat
Ulazna kula	- "vučja jama"	- ulaz - nadzor ulaza	- nadzor - obrana	- obrana - krovšte
Potkovasta kula	- obrana - zdenac	- obrana - uzimanje vode	- obrana - kuhinja	- obrana - krovšte
Polukružne kule	- obrana	- obrana	- krovšte	

sl. 17 Kaštel Konjščina, sjeverozapadna strana, 1999. godine, snimio K. Filipec

fig. 17 Castle Konjščina, north-western side in 1998, photo by K. Filipec

Konjščinski je kaštel bio opremljen množinom pojedinosti, potrebnih za njegovo djelovanje, za obranu i za svakodnevni život. Podrum i prizemlje osvijetljavali su mali prozori, od kojih oni prvi imaju kose prozorske niše, usmjerene prema gore, prema nebu – to nisu puškarnice! Vanjski im je otvor jednostavan, pravokutan, i što je interesantno – položen horizontalno (sl. 22). Oni za osvijetljenje prizemlja već su drukčiji, a najbolje je sačuvan jedan u južnom zidu. To je omanji kameni okvir, koji je ustvari smanjeni gotički profani prozor, skošena ruba (sl. 23).

Prigodom čišćenja terena oko kaštela, nađen je ulomak arhitektonske plastike, renesansnih karakteristika, očito dio jednog većeg prozora (sl. 19f, 19g, 20). Radi se o kutu jednog kamenog okvira. Iako je to jednostavna, tipična renesansna profilacija, još je dodatno ukrašena “kimom”, što govori o kvaliteti rada i znanju klesara.⁷ Drugi ulomak renesansnih karakteristika nađen na I. katu širi je, te se po tome može zaljučiti da je to dio kamena dovratnika ili kamina (sl. 19g).

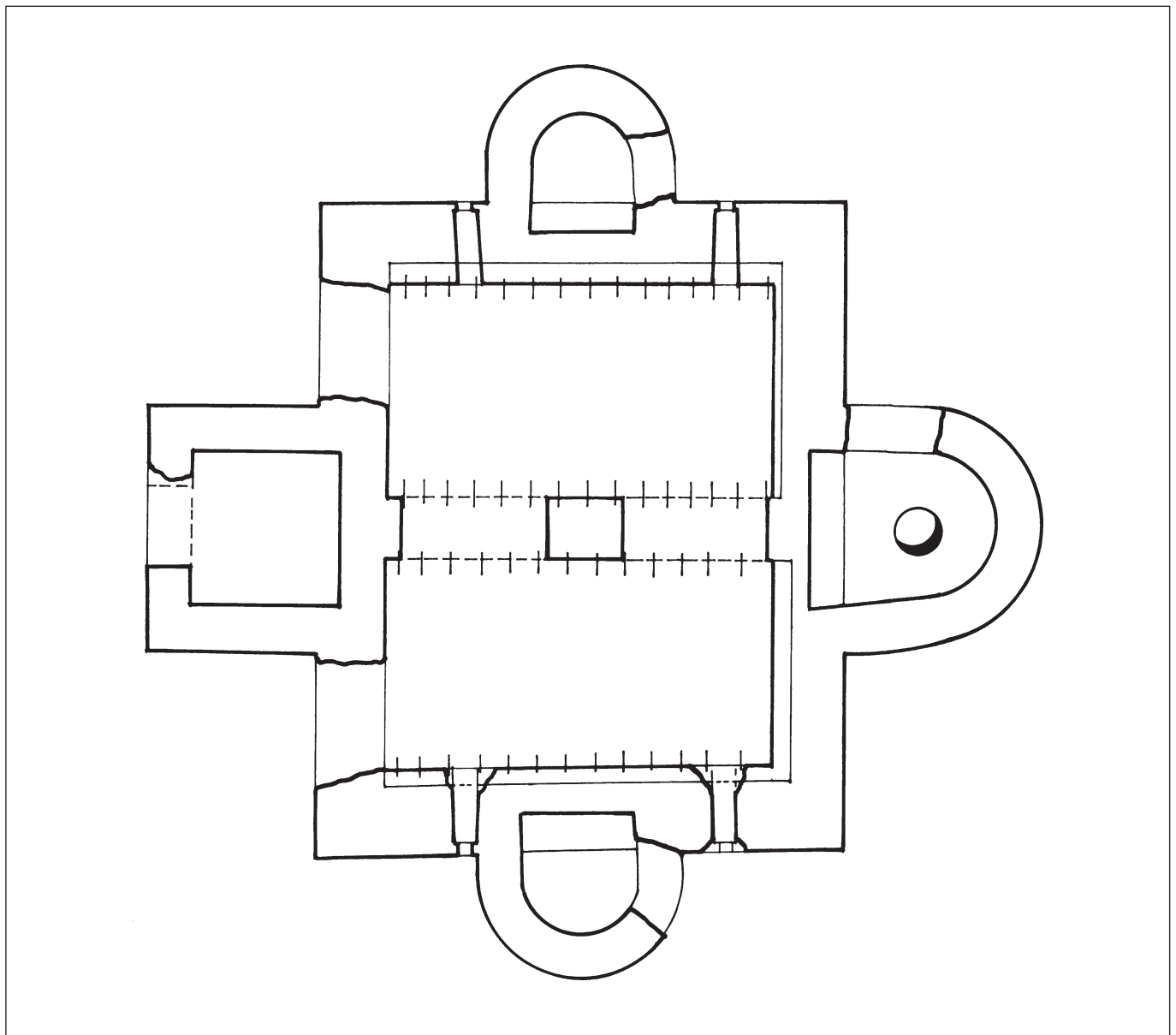
Ulaz na I. kat ulazne pravokutne kule ima sačuvani utor za smještaj pokretna mosta u dignutom stanju, dvije konzole – stožere za okretanje mosta. Prizemlje, pak, ove kule bilo je “vučja jama”,

namijenjeno većoj sigurnosti ulaznih vratiju. Osim ovog glavnog ulaza, na I. katu ulazne kule sačuvan je i mali pokrajnji ulaz, pravokutna svijetlog otvora (sl. 24) i samo sa skošenim rubom. Ispod praga okvira, još je i sačuvan dio drvene grede, koja je nekada konzolno virila van i nosila pristupnu pasarelu, galeriju. S time je u svezi morala biti jedna niša, kasnije zazidana, u susjednom zidu, koja je vjerojatno trebala služiti za prihvaćanje malog pokretnog mosta.

Ulaz u sjevernu polukružnu kulu imao je kameni okvir s utorom, i što bi u gotici bilo neobično, okvir je bio smješten u sredinu niše, a ne uz jednu od ploha zida. Dva susjedna prizemna prostora, koja su očito služila za skladište, povezivala su vrata, s kamenim dovratnikom, dosta čudne izvedbe nadvratne grede. No, okvir je jako stradao razbijen je, tako da je teško biti siguran u zaključke. Recimo još, da je i ovaj okvir bio smješten u sredinu debljine zida (sl. 19c).

Sve su kule bile providene kruškolikim puškarnicama i samostrelnicama, i u prizemlju i na I. katu (sl. 25). Na unutrašnjoj strani puškarnice izvedena je široka, a niska niša, segmentna nadvoja. Prema vanjskom prostoru okrenuta je perforirana kamena

⁷ Ovakve profilacije nalazimo npr. na dovratnicima crkava u Prozorju kod Dugog sela, sv. Heleni kod Donje Zeline, na Susedgradu, na zazidanom prozoru kaštela u Bisagu itd.

sl. 18 A Tlocrt kaštela Konjščine: A – podrum

fig. 18 A Ground plan of the castle Konjščina: A - cellar

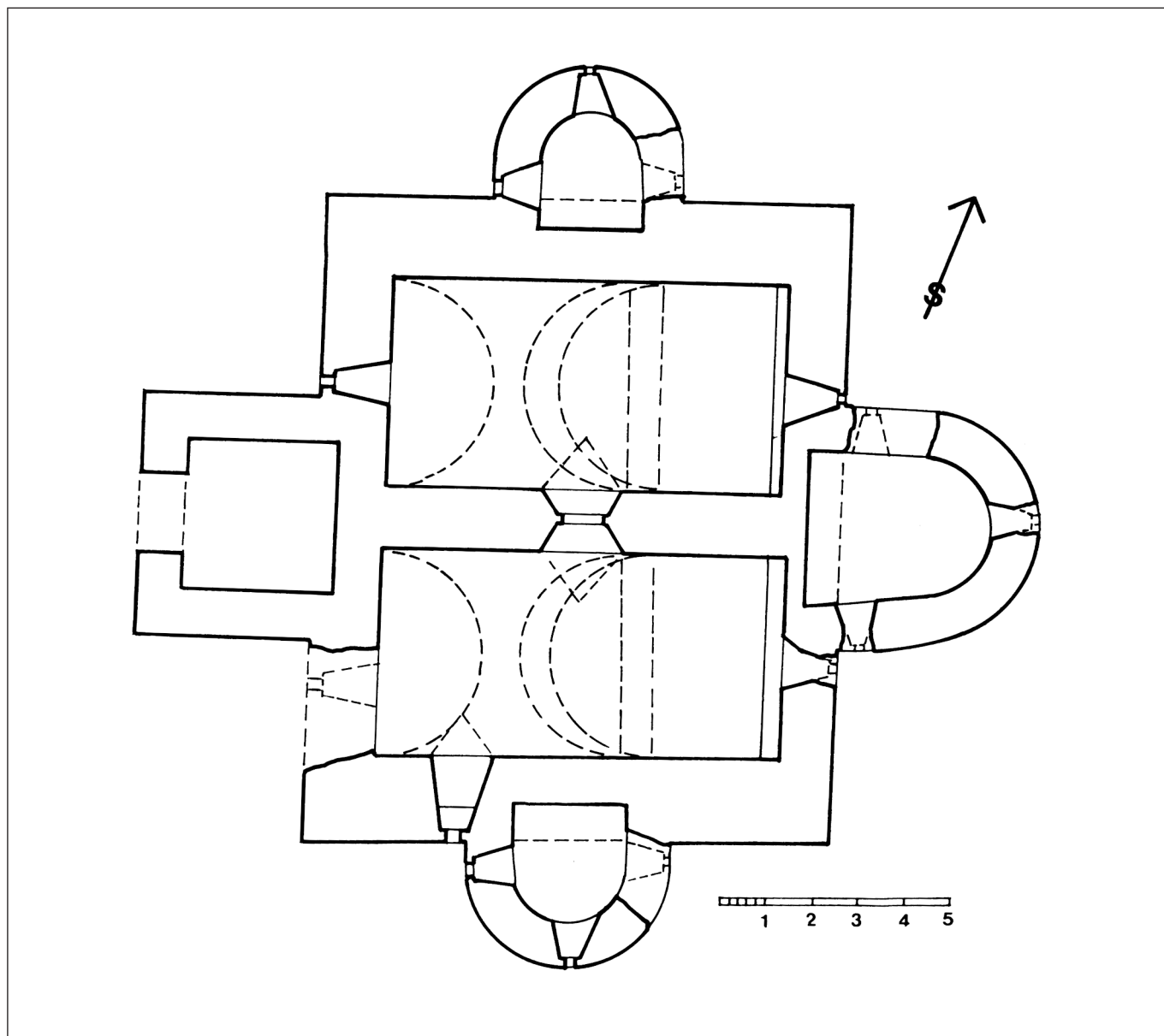
ploča s kruškolikim oblikom otvora. Ispred donjeg dijela perforirane ploče s kruškolikim otvorom, popreko, ugrađena je drvena greda (cca 12/8 cm na sačuvanom primjerku) (sl. 25), koja je služila za zapinjanje “brade” odnosno “barbe” bedemskih pušaka bradaticama prigodom pucanja.

Kruškoliki otvori općenito su znatno mali. Nekad ih je moglo biti kojih 23-25, a danas ih još ima samo 9. Napomenimo da postoje inačice. Na sjevernoj strani ulazne kule još je jedan kosi pravokutni otvor, iznad kruškolikog otvora, usmjeren koso prema dolje. Na jugoistočnoj strani jezgre, u visini I. kata nekada je bila kamena ploča, perforirana s dva kruškolika otvora; danas je više nema. Na I. katu još su dva otvora, čudna oblika (sl. 26), za koje se može pretpostaviti da su trebali biti rabljeni za nešto jače topove.

Zidane babice prilaza mosta vjerojatno su nosile omanje drvene kućice, od kojih je ona prva morala imati svoj pokretni most, dok je druga “prihvaćala” glavni pokretni most, kad ga se spustilo. Obzirom na mogućnosti konstrukcije i običaje u gradnji, neki od nađenih drvenih stupova nosili su drveni most ili pak proširenja onih drvenih kućica. Pristup kaštelu vjerojatno je vodio preko drvenog mosta, preko dvije grabe i nasipa, tlocrtno oblika šesterokrake zvijezde.

Kasnije pregradnje

Nakon prestanka turske opasnosti krajem 17. stoljeća sagrađen je “Novi grad” – zidana kurija na zapadnoj strani kaštela, a u osi njegove ulazne kule. Van sumnje je da je sagrađen na mjestu zemljanog

sl. 18 B Tlocrt kaštela Konjščine: B - prizemlje
 fig. 18 B Ground plan of the castle Konjščina: B - ground floor

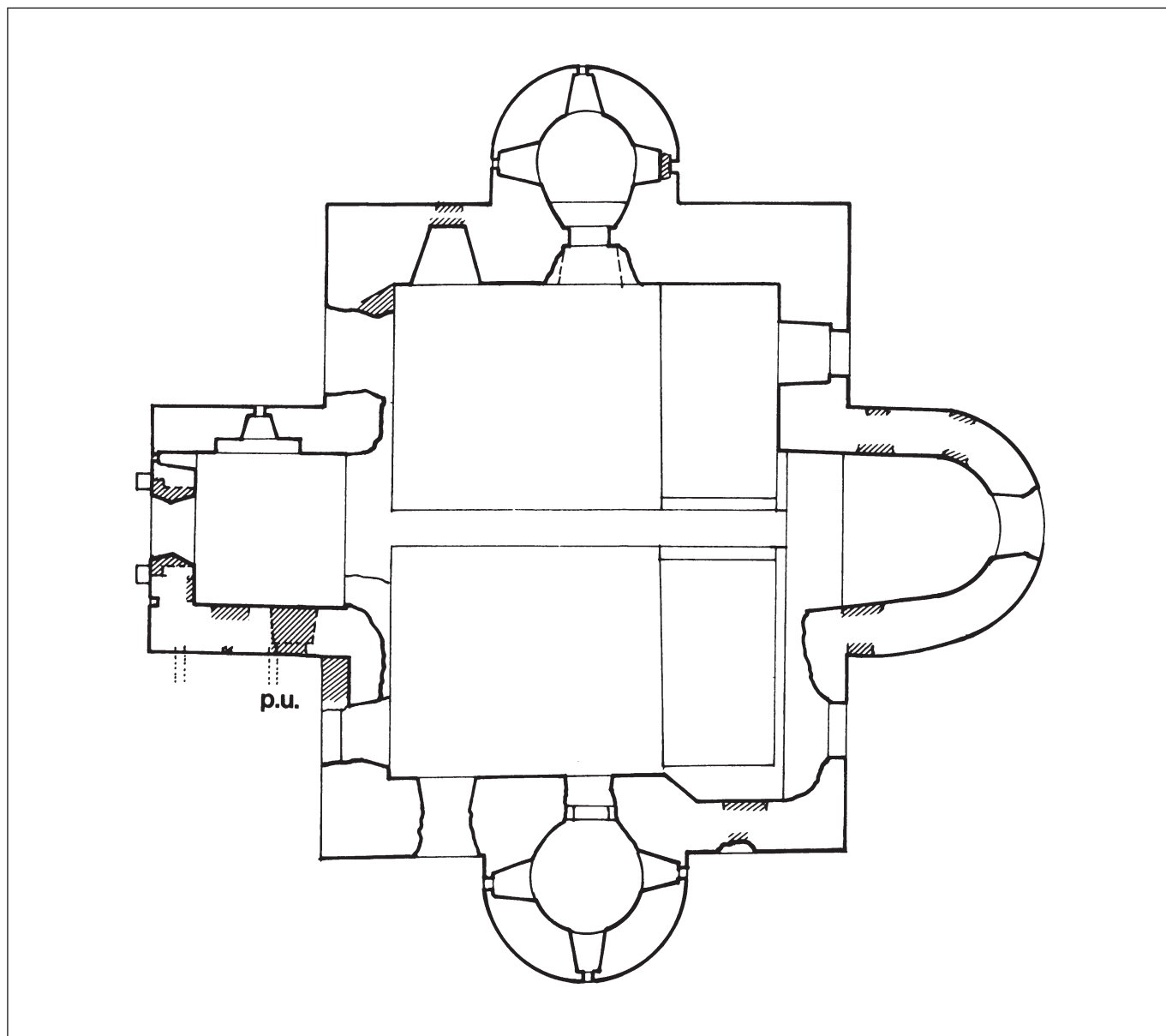
bedema, nasipa, te da je pri tome nasip snižen. Na staroj fotografiji s kraja 19. (ili početka 20. stoljeća) još se nazire nasip, no to bi mogao biti i nasip pristupne ceste (sl. 1).

Po istoj staroj fotografiji i po geodetskoj snimci iz 1896. vidljivo je da je "Novi grad" nastajao u više faza, te da je jedan dio bio prizeman, a drugi imao i I. kat. Kaštel je tijekom stoljeća zapušten, a njegova drvena konstrukcija (most, krovšte, unutrašnje stubište i sl.) istrula. Očito su stanovnici "Novog grada" za svakodnevnu upotrebu srušili most i snizili visinu kaštela. Krajem 18. stoljeća posjed Konjščine prelazi u vlasništvo zagrebačkog biskupa (Maksimilijan Vrhovac?), koji očito pregrađuje Stari grad – kaštel Konjščinu u žitnicu. To je doba razvoja trgovine žitom preko Karlovca i Senja, te gradnje ceste prema

Senju i Rijeci, u kojoj je i sam biskup Vrhovac sudjelovao. Za tu prigodu on je snižen, a izvedeno je golemo šatorasto krovšte, veće od tlocrtnog obrisa kaštela, u koje je smješteno žito. Čini se da je ljetna toplina tavana trebala pomoći sušenju žitarica. Koliko se po fotografijama prije 1941. godine može zaključiti, potkrovlje je bilo podijeljeno po visini, na dva dijela.

Karakteristično je da je uz dvorac u Svetom Križu Začretju sagrađena žitnica, kao jedna potpuno nova građevina, koja je također imala sličnu strukturu etaža. Ova je žitnica sagrađena 1796, prema godini na dimnjaku nad krovom. Slično je i stariji dvorac u Loboru pretvoren u žitnicu (Gj. Szabo 1913-14: 128 i sl. 34), kad je sagrađen novi, koji i danas postoji. Žitnica je ne tako davno srušena.

Okolo 1800. godine biskup Vrhovac sudjeluje u nastojanju da se osposobi plovnost rijeke Kupe od

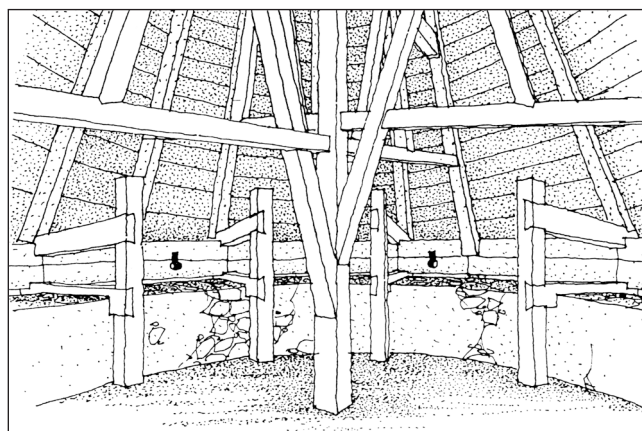
sl. 18 C Tlocrt kaštela Konjščine: C – I. kat (pomoćni ulaz označen s PU)

fig. 18 C Ground plan of the castle Konjščina: C - first floor (auxiliary entrance marked as PU)

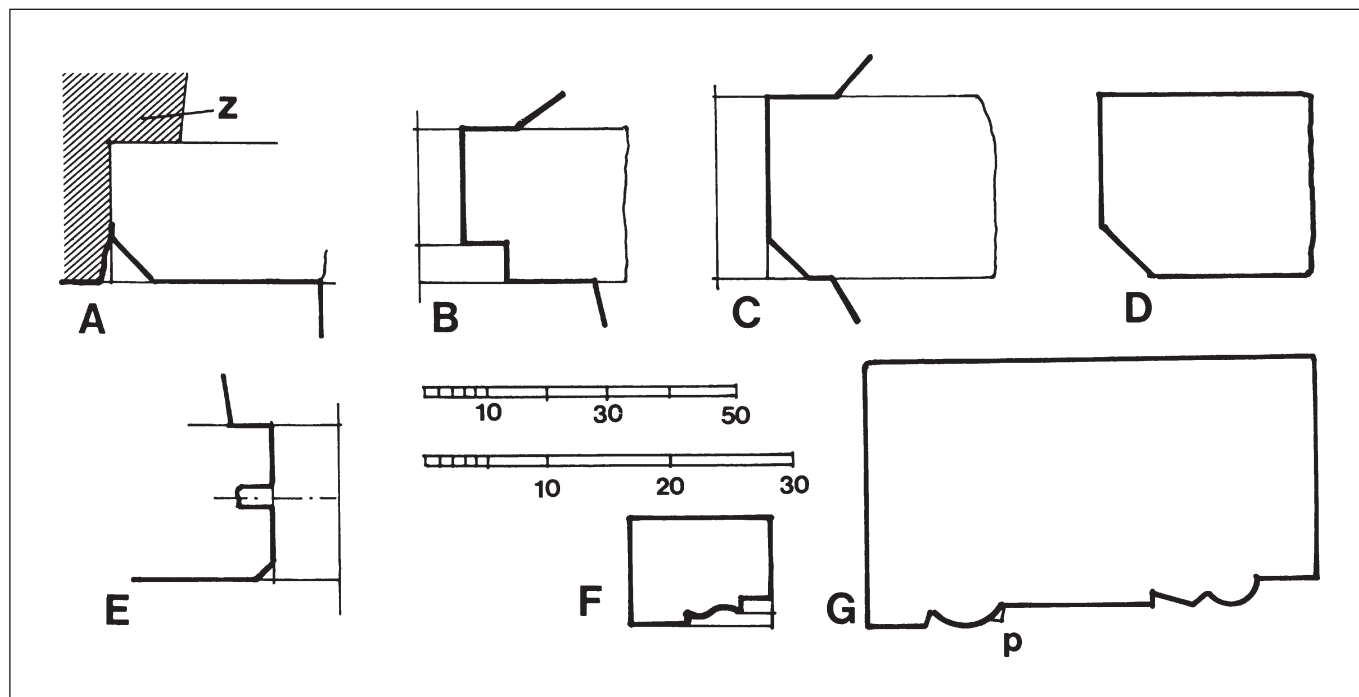
sl. 20 Renesansni ulomak, snimio Z. Horvat

fig. 20 A Renaissance fragment, photo by Z. Horvat

sl. 21 Djekše na Koroškem: primjer obrambena potkrovlja (prema: Fister 1925: slika na str. 123)

fig. 21 Djekše na Koroškem, an example of defence attic (according to: Fister, 1925: picture on p. 123)

sl. 19 Razni ulomci i profilacije s kaštela: A – zazidani pomoćni ulaz na I. katu ulazne kule: dovratnik; B – Dovratnik na I. katu, na ulazu u sjevernu polukružnu kulu; C – Dovratnik između prostorija prizemlja; D – Ulomak nekog dovratnika; E – Okvir malog prozora uz južnu polukružnu kulu, koja je osvijetljavala prizemlje; F – Ulomak renesansnog doprozornika (?); G – Ulomak, renesansnih karakteristika, vjerojatno dovratnika ili kamina: kod “p” dijamanti

fig. 19 Different profiled stone fragments from the castle: A - walled-in auxiliary entrance on the first floor of the entrance tower: door-post; B - door-post on the first floor, at the entrance to the northern semicircular tower; C - door-post between rooms of the ground floor; D - a fragment of a door-post; E - a small window frame beside the southern semicircular tower, that used to let light in to the ground floor; F - a fragment of a Renaissance window-post; G - fragment of Renaissance characteristics, probably part of a door-post or fireplace: diamonds beside “p”

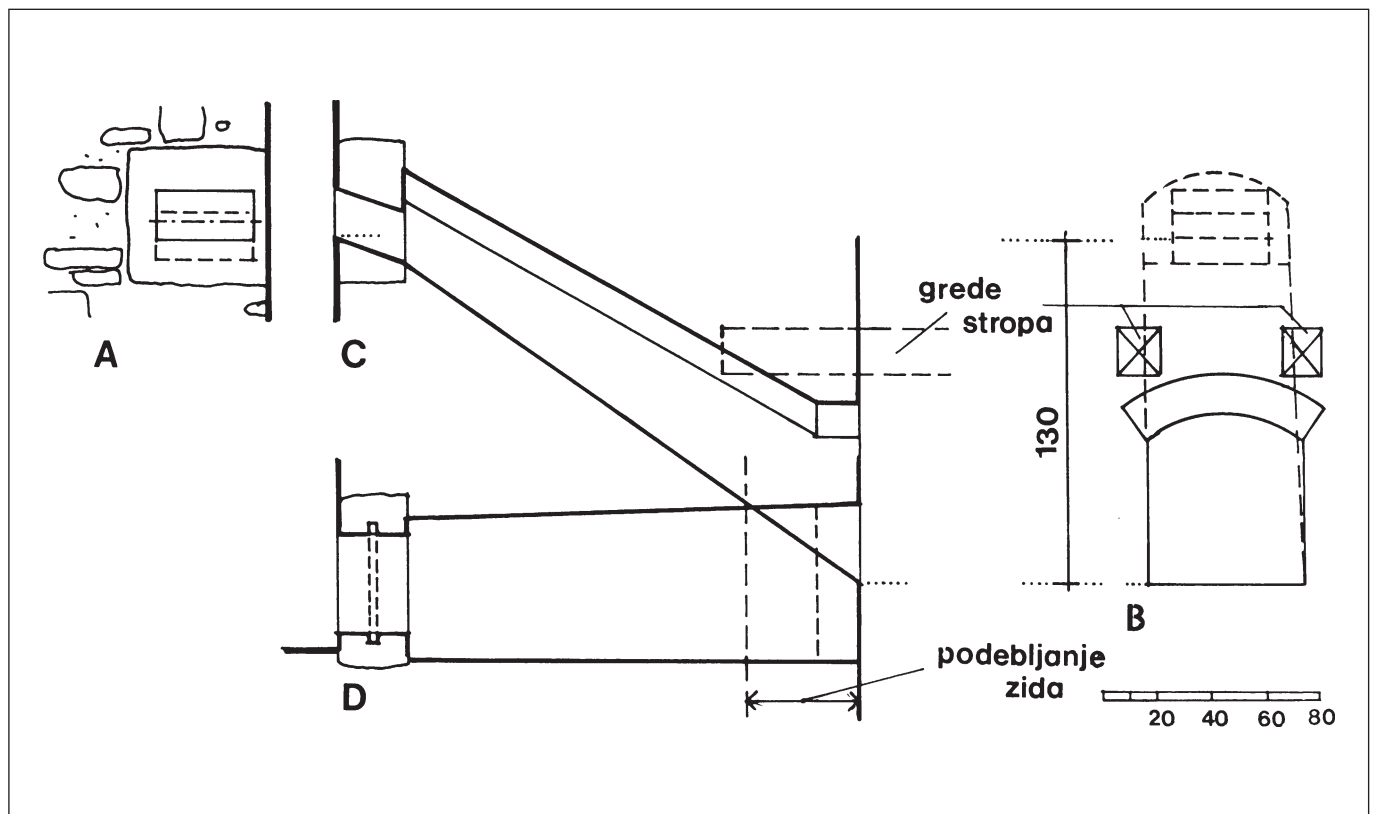
Siska do Karlovca, te da se sagradi cesta od Karlovca do Jadranskog mora (tzv. Lujzijanska cesta) zbog poboljšanja trgovine žitom. Čini se da je u to doba trgovina žitom bila unosan posao pa se može pretpostaviti da je zbog toga i Konjščina pretvorena u žitnicu.

Razlog snižavanju i pregradnji kaštela mogao je biti, osim lošeg građevnog stanja, potreba za boljom organizacijom žitnice. Primjena segmentnih nadvoja na kaštelu i na pomoćnoj zgradi sjeverno od njega, koja se vidi na staroj fotografiji (niz stupova povezanih segmentnim lukovima, sl. 1) govori da je ona sagrađena u 19 stoljeću. Tom je prigodom mogao u nju biti ugrađen materijal s viših etaža kaštela. Rušenje mosta, kamenih “babica”, te zaravnavanje zemljom od nasipa i grupom okolnog terena logična je posljedica pojednostavljanja poslovanja i transporta. Potres 1880. jako je ošteti “Novi grad” i on više nije obnavljan (Szabo 1920: 80).

Pokušaj djelomične rekonstrukcije kaštela

Svakodnevno skupljanje podataka tijekom više godina o ovome i drugim kaštelima te podaci dobiveni arheološkim iskopavanjima, dali su dovoljno informacija za pokušaj rekonstrukcije (T. IV 2 - VI).⁸ Na zračnoj snimci, snimljenoj u vrijeme iskopavanja 1998. godine, postalo je očito ono što se nije moglo uočiti sa zemlje. Kaštel je okružen nasipima i grabama u obliku šesterokrake zvijezde (T. IV, 2). Put se vjerojatno nalazio na nasipu i tik pred kaštelom morao se izdići do visine I. kata. Pred samim kaštelom put je vodio preko “babica”, na kojima su morale biti drvene stražarske kućice (T. VI 1,2). Most su osim zidanih babica pridržavali i drveni piloti. Neki piloti pridržavali su pokretni most. Kod prve kućice, put je skrenuo pod pravim kutom - ovo iz sigurnosnih razloga, kako bi se spriječio direktni juriš, a tu je morao biti i prvi pokretni most. Kod druge kućice, na drugoj “babici”,

⁸ Poticaj za izradu rekonstrukcije došao je iz Muzeja Hrvatskog zagorja iz Gornje Stubice.

sl. 22 Jugozapadni prozor za osvjetljavanje podruma: A – pogled izvana; B – pogled iznutra; C – poprečni presjek; D – tlocrt
 fig. 22 South-western window of the cellar: A - from the outside; B - from the inside; C - cross-section; D - ground plan

morala se odvajati još jedna manja pasarela do pomoćnog ulaza na južnoj strani pravokutne ulazne kule. Uz samu kulu pasarelu su nosile drvene konzolne grede. Niša uz vrata vjerojatno je morala služiti kao podest pred ulazom, odnosno za prihvaćanje kakva manjeg pokretnog mosta.

Ulaz kroz pravokutnu kulu išao je preko “vučje jame”, no ne znamo kako se ulazilo u prostor I. kata. Tu su morala biti dvoja vrata, jer su utvrdu gradila dva brata Konjski, Kristofor i Ivan. Ovome odgovara organizacija unutrašnjosti, koja je dosljedno podijeljena na dva dijela! Iznad glavnog i pomoćna ulaza, možda su bile maši-kule, što se češće radi kod nas oko 1500. godine.

Dvije polukružne kule, na sjevernoj i južnoj strani vjerojatno nisu bile više od I. kata, s obzirom na izvedbu svoda nad njihovim I. katom. Osim toga, to je povoljnije i za rješavanje glavne stambene prostorije na II. katu. Drugi je kat kao stambeni i najviši morao biti providen većim prozorima, od kojih su neki imali kamene šprljke (T. V, 1). Renesansni ulomak prozora vjerojatno potječe s jednog od njih. Nešto je manjih prozora moralo biti i na pomoćnim prostorijama i stubištu, a tu su trebali biti i zahodi na kamenim konzolama. Jedan zahod nalazio se na južnoj, a drugi na sjevernoj strani, kako svjedoči još sačuvani ostatak konzole uz sjeveroistočni ugao kaštela.

Najviša, potkrovnna etaža morala je biti prilagođena obrani te malo konzolno istaknuta zbog obrane podnožja

u slučaju da neprijatelj juriša na same zidove. Naravno, i tu se moglo djelovati na daljinu, preko nasipa.

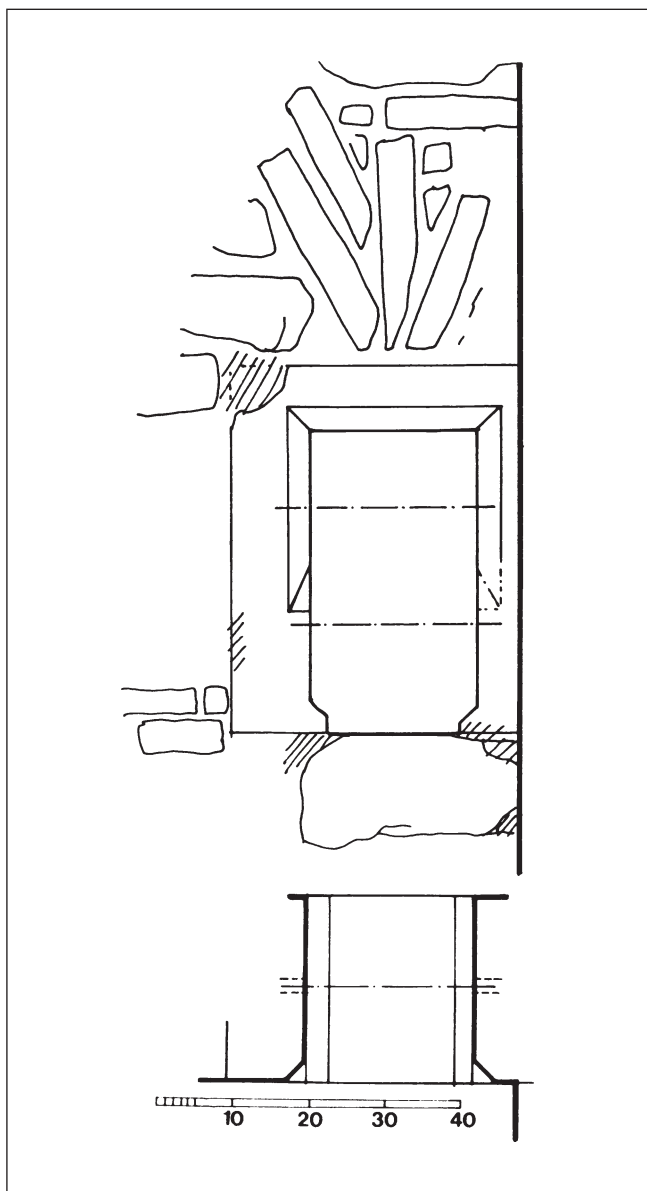
Ulazna kula je vjerojatno bila najviša, a ona potkovasta nešto niža. Njihovi završni zidovi - prema usporedbi s nekim drugim građevinama npr. Slavetićem - morali su imati veće otvore, za izvidanje i za obranu. Napomenimo da je osnovna koncepcija Slavetića jako slična Konjščini, no on nije imao polukružne kule osim one pravokutne, ulazne.

Krov je vjerojatno bio od šindre, iako se u sjevernoj Hrvatskoj krajem 15. stoljeća počinje javljati uporaba crijepa (npr. Krapina, Cesargrad, Greben).

Na samome rubu opkopa uz kaštel, te po nasipu bili su pobodeni zašiljeni kolci, okrenuti prema napadačima. Rupe od ovih kolaca nađene su prigodom arheoloških istraživanja.

Zaključna razmatranja

Kaštel Konjščina jedinstvena je tlocrta i organizacije prostora. Provedena arheološka istraživanja utvrdila su da je sagrađen na drvenim pilotima. Preko njih položena je kamena ploča i potom je na njoj bio zidan objekt. Naknadno je uz temelje bila nabijena glina, kako bi se unutrašnjost izolirala od vode. Vrijeme podizanja kaštela dokumentirano je nalascima ulomaka kasnogotičkih posuda u zemljanom naboju. Otkrićem mosta, njegovih zidanih i drvenih dijelova,

sl. 23 Prozori za osvjetljavanje prizemlja u južnom zidu kaštela
 fig. 23 Windows in the southern wall of the castle that were used to let the light in to the ground floor

rekonstruiran je prilaz gradu. Pristup kaštelu vjerojatno je vodio preko drvena mosta, preko dvije grabe i nasipa, tlocrtna oblika šesterokrake zvijezde.

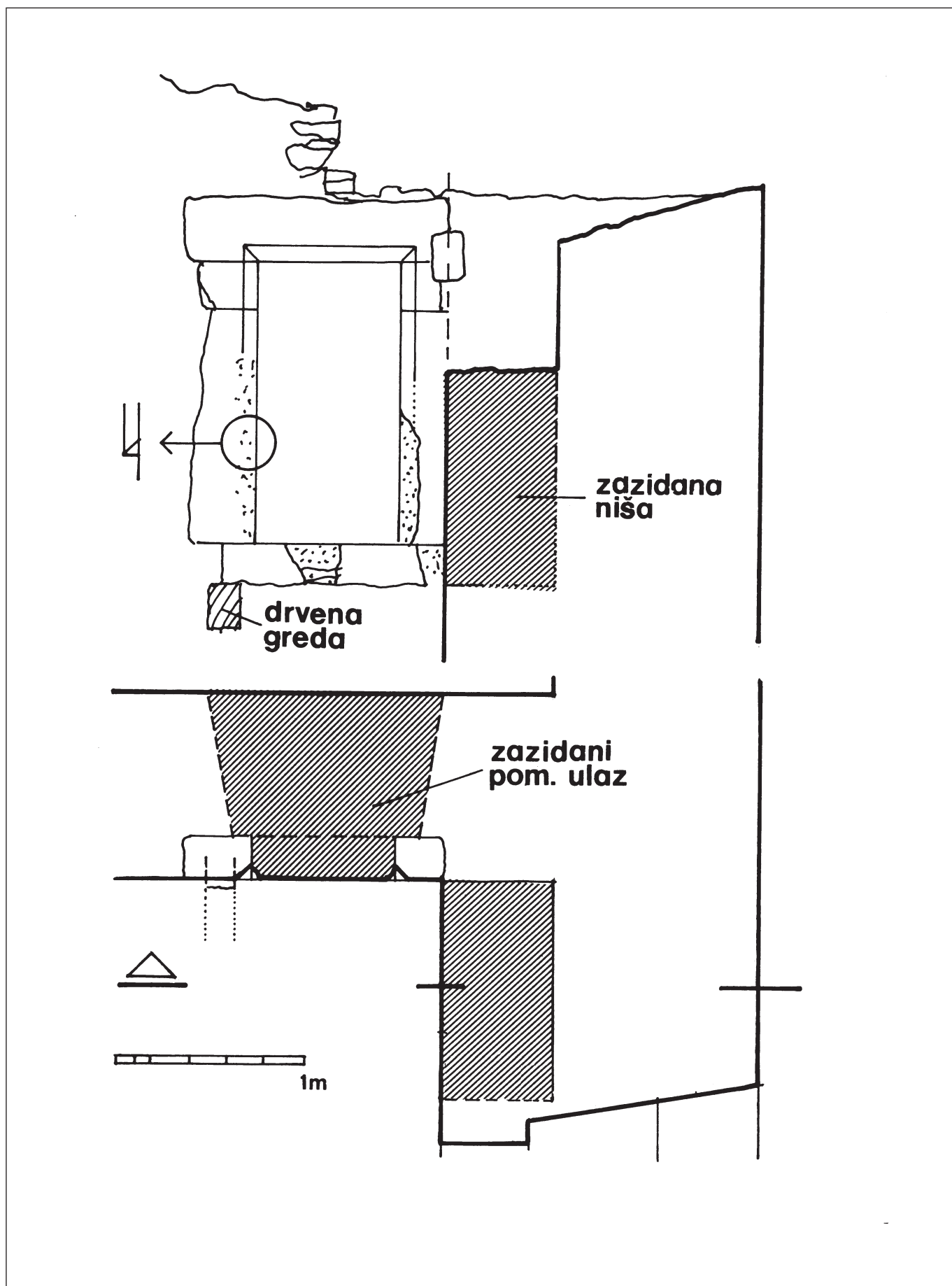
Doba oko 1500. početak je eskalacije turskih napada i ne treba čuditi selidba Konjskih iz okolice Rovišća i (današnjeg) Bjelovara prema zapadu. No ni njihovi novi posjedi nisu ostali pošteđeni. Sama pozicija kaštela u močvarnom predjelu, na raskrižju putova govori o promišljenom i planiranom djelovanju njegovih vlasnika. Nove navalne taktike i oružje tražili su nova rješenja, a ona su u ravnici bile iza zemljanih nasipa i graba s vodom, izvedenih na novi, renesansni način. Jesu li ovo, najstarije renesansne, zemljane utvrde u sjevernoj Hrvatskoj? Do sada prva poznata izvedena zemljana utvrda renesansnog tipa izvedena je oko Starog grada u Varaždinu, nakon 1544. godine. Tom je prigodom grad okružen vodom, a zatim je slijedio

sl. 26 Zazidana puškarnica, snimio Z. Horvat
 fig. 26 Walled in loop-hole

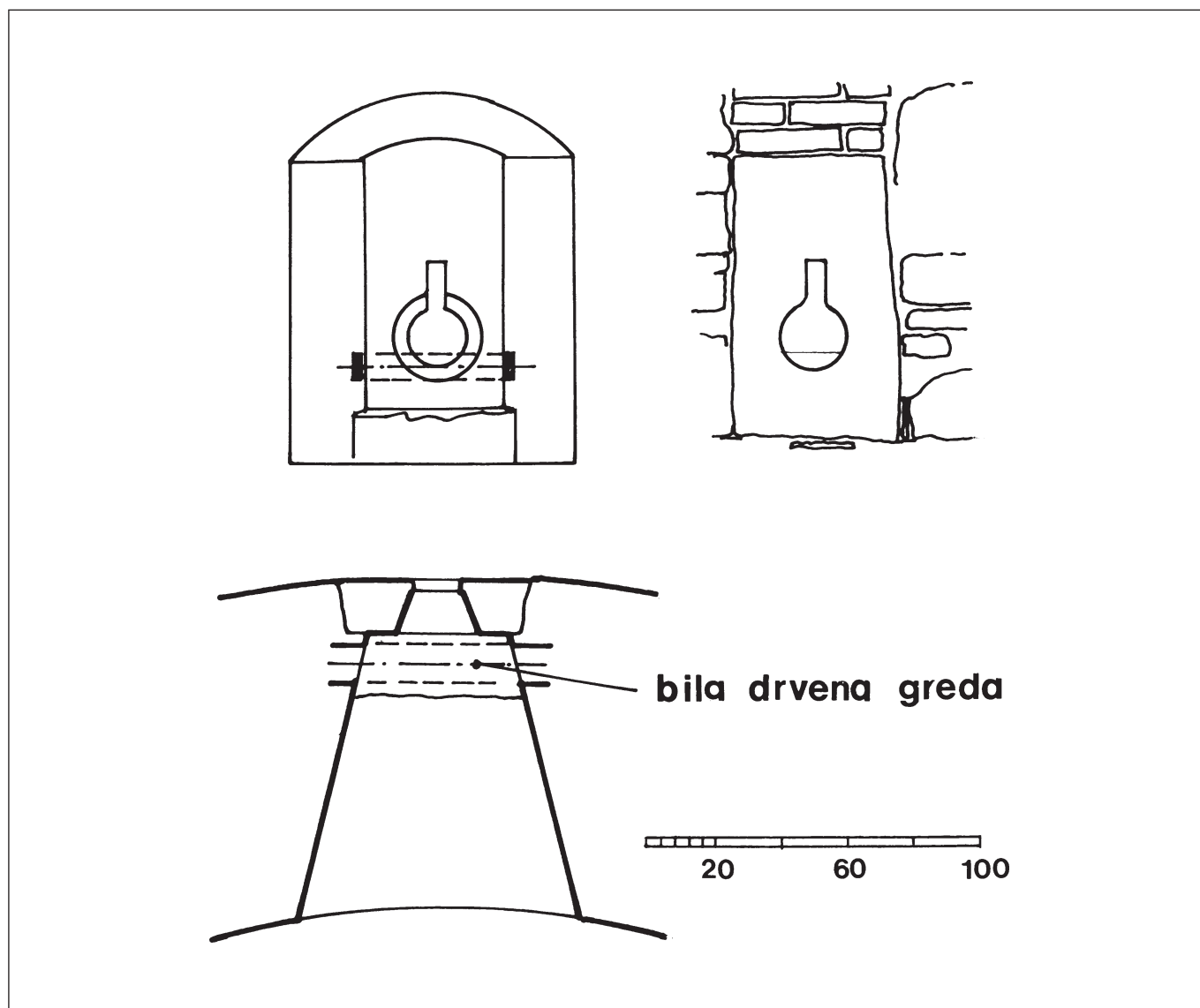
prsten zemljanih utvrda, pa opet graba s vodom. Autor je bio Domenico dell'Allio, a investitor Ivan Ungad. Ovakav slijed očito nalazimo i kod Konjščine, s tim da je kaštel sagrađen nešto ranije. Za to doba to je bio veliki građevni poduhvat, koji je mogao trajati i cijelo desetljeće. S obzirom na izgled sačuvanih puškarnica, očito se prigodom gradnje mislilo na uporabu bedemskih pušaka-bradatica. Samo dva otvora na strateški važnim mjestima, mogla su biti predviđena za djelovanje topova, koji su jači od bedemskih pušaka. Postavom na I. katu trebalo je osigurati mogućnost pucanja preko vrha nasipa, što je neprijatelja trebalo držati na pristojnoj udaljenosti.

Onaj poznati sukob s Turcima 1545. godine, pokazuje da Turcima nije bilo na pameti osvajanje kaštela, on je bio prejak za njih. Isto tako Zrinski je baš zbog te njegove vojne vrijednosti ovdje odlučio presresti Turke. Kaštel Konjščina morao je za svoje vrijeme biti značajan fortifikacijski objekt i prvi od svoje vrste, koji je bio građen u ovim panonskim krajevima. Tek se kasnije javljaju ovakvi kompaktni tlocrti renesansnih graditelja - spomenimo Nehaj kod Senja te Čuntić kod Petrinje, a u Mađarskoj Sárospatak. Svi su oni nastali prema sredini 16. stoljeća. Koliko je u tome bio značajan primjer Konjščine - ne znamo.

sl. 24 Pomoćni ulaz na I. katu, ulazne kule, na južnoj strani

fig. 24 An auxiliary entrance on the first floor of the entrance tower, on the southern side

sl. 25 Puškarnica za puške bradalice na I. katu sjeverne polukružne kule: pogled iznutra, izvana te tlocrt.

fig. 25 Loop-hole for halberd guns on the first floor of the semicircular tower: view from the inside, from the outside and ground plan

Vjerojatno je prvo napuštanje kaštela započelo već tijekom 17. stoljeća i gradnje kurije pred njegovim ulazom. Množina drvene građe i vlažna klima učinila su svoje tijekom duljeg vremena, on je počeo propadati. Novi vlasnik Konjščine - zagrebački biskup pretvorio je kaštel u žitnicu. Tom je prigodom on djelomice porušen. tada je vjerojatno srušen i most i izvedeno novo stubište u ulaznoj kuli. Proširenjem krovništva pomoću četiri velika stupa očito se željelo povećati kapacitet za smještaj žitarica. Provedenom agrarnom reformom nestalo je materijalna podloge - posjeda. Sve to dovelo je do njegova zapuštanja, dok su dvorac i pomoćne zgrade porušene još ranije. Akcijom koju je pokrenula općina Konjščina kaštel se nastoji spasiti od daljeg propadanja, jer on to sigurno zaslužuje.

IZVORI

Arhiv Uprave za zaštitu kulturne baštine Ministarstva kulture u Zagrebu, Spisi povjerenstva za očuvanje spomenika iz 1920.

Fond Čikulini-Sermage (vezan uz Konjščinu) u Hrvatskom državnom arhivu u Zagrebu

Vekić-Lolić 1992-3: A. Vekić, T. Lolić, Stari grad Čakovec, zaštitna arheološka istraživanja u ulaznom bastionu 1992-3, elaborat u Upravi za zaštitu kulturne baštine, konzervatorski odjel u Zagrebu Zagreb 1996.

POPIS LITERATURE:

- Adamček 1980 J. Adamček: *Agrarni odnosi u Hrvatskoj od sredine XV do kraja XVII stoljeća*, Zagreb 1980.
- Adamček 1968 J. Adamček: *Seljačka buna 1573*, Zagreb 1968.
- Bojničić 1908 I. Bojničić: Najstarije hrvatske grbovnice, *Vjesnik Hrvatskog Arheološkog Društva*, n. s. sv. X, Zagreb 1908, 41-62
- Budak 1994 N. Budak: *Gradovi varaždinske županije u srednjem vijeku*, Zagreb-Koprivnica 1994.
- Buturac 1984 J. Buturac: Popis župa zagrebačke biskupije 1334. i 1501. godine, *Starine JAZU* 59, Zagreb 1984, 43-107.
- Deželić 1904 V. Deželić: *Maksimilijan Vrhovac*, Zagreb 1904.
- Fabini 1986 H. i A. Fabini: *Kirchenburgen in Siebenbürgen*, Wien-Köln-Graz 1986
- Filipec 1998-99 K. Filipec: Kaštel Konjščina (Selnica), *Muzejski vjesnik*, 21-22, Varaždin 1998-99, 24-26.
- Fister 1975 P. Fister: *Arhitektura slovenskih protiturških taborov*, Ljubljana 1975.
- Klaić 1980 V. Klaić: *Povijest Hrvata V*, Zagreb 1980.
- Kruhek 1995 M. Kruhek: *Krajiške utvrde i obrana hrvatskog kraljevstva tijekom 16. stoljeća*, Zagreb 1995.
- Lovrenčević 1989 Z. Lovrenčević: Srednjovjekovne gradine na Bilogori, *Izdanja Hrvatskog arheološkog društva* sv. 14, Zagreb 1989, 139-166.
- Szabo 1939 Gj. Szabo: *Kroz Hrvatsko zagorje*, Zagreb 1939.
- Szabo 1913-14 Gj. Szabo: Spomenici kotarâ Krapina i Zlatar, *Vjesnik Hrvatskog Arheološkog Društva*, n. s. sv. XIII, Zagreb 1913/4, 103-204.
- Szabo 1920 Gj. Szabo: *Stari gradovi u Hrvatskoj i Slavoniji*, Zagreb 1920.
- Vrhovac 1987 M. Vrhovac: *Dnevnik - Diarium*, Zagreb 1987.
- Žmegač 2000 A. Žmegač: *Bastioni*, Zagreb 2000.

SUMMARY

RECENT DISCOVERIES AT CASTLE KONJŠČINA

Key words: Konjščina, castle, Renaissance, bridge, Renaissance bastion

Castle Konjščina has a unique ground plan and space organisation. Archaeological excavations established that it was built on a construction of wooden posts. The building was built on the stone plate that had been placed on the posts. Later a layer of clay was packed around the foundations to prevent water from entering inside the construction. Sherds of late Gothic pottery discovered in the layer of clay have determined the time of the erection of the castle. The discovery of a bridge, its parts made of stone and those made of wood enabled the reconstruction of the entrance to the town. The road to the town probably lead across a wooden bridge, two ditches and a rampart, with ground plan in the form of a six-pointed star.

Around the year 1500 the Turkish raids intensified and in these circumstances it is perfectly understandable that the noble Konjski family moved from the surroundings of Rovišće and (present-day) Bjelovar towards the west. However, their new estates were not spared either. The fact that the castle was positioned among the swamps on a crossroad suggests that its owners carefully planned their actions. New tactics of attack and new kinds of weapons made new solutions necessary. In this case they were to be found lowlands, behind earth ramparts and ditches filled with water, constructed in a new, Renaissance manner. Is this the oldest preserved Renaissance earthen fortification in Northern Croatia? Possibly it is, but one should not forget that such a large scale engineering undertaking could last a whole decade. The appearance of well-preserved loophole indicates that builders envisaged the use of halberd guns. Only two strategically positioned openings might have been made for cannons, which were more powerful than the rampart guns. Their positioning on the first floor should have enabled shooting over the top of the ram-

part, which would have kept the enemy at a considerable distance.

The account of the well-known battle against the Turks in 1545 shows that the Turks never intended to take over the castle - it was too strong for them. Similarly, due to the castle's military might, Zrinski decided to meet the Turks here. At the time, the castle must have been an important fortification, the first of its kind to be built in the Pannonian region. Forts with such compact ground plans, characteristic of Renaissance constructors, appeared later. For example, we can mention the fort Nehaj near Senj and the fort Čuntić near Petrinja, as well as Sárospatak in Hungary. All of them were built around the end of the first half of the 16th century. We cannot say how important the Konjščina castle was as a role model. We do not know who were the people who planned it, but they must have been aware of the Renaissance architectural achievements, both in construction and in details. However, small details of the late Gothic style were incorporated in the Renaissance body of the building in somewhat different manner.

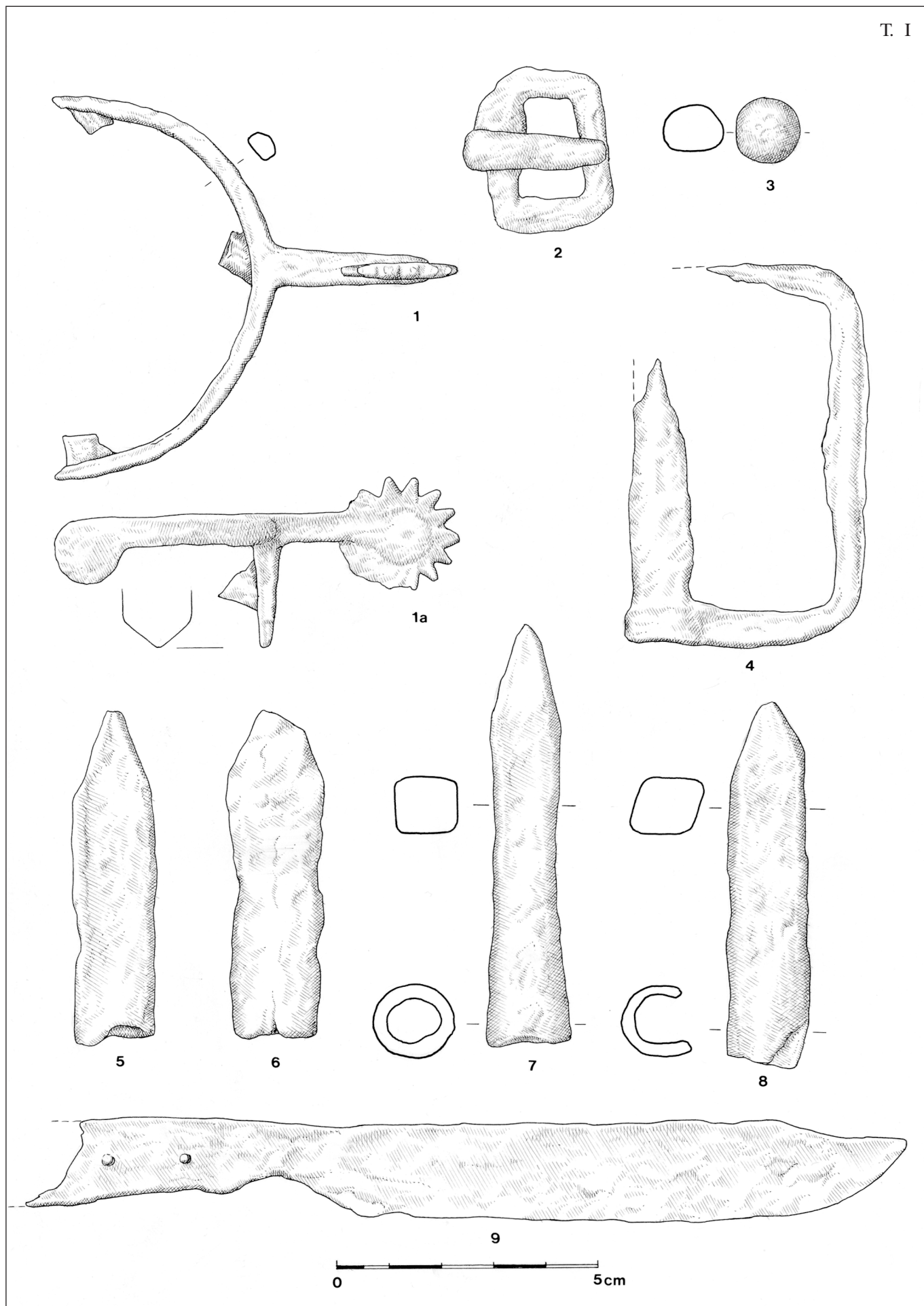
The castle was probably abandoned for the first time in the 17th century when a curia was built in front of its entrance. The structure made of wood in combination with the wet climate caused the decay of the building. The new owner of Konjščina, the bishop of Zagreb, turned the castle into the granary and at that point some of its parts were pulled down. Probably at the same time the bridge was knocked down and a new staircase built inside the entrance tower. The widening of the roof frame with the help of four large pillars was probably intended to enlarge the capacity of the granary.

The agrarian reform caused the castle to lose its economic base - its estate. This contributed to its ruin, especially with the mansion and the supporting buildings having been pulled down earlier. The municipality of Konjščina launched an initiative to preserve the castle from further decay, an action that it definitely deserves.

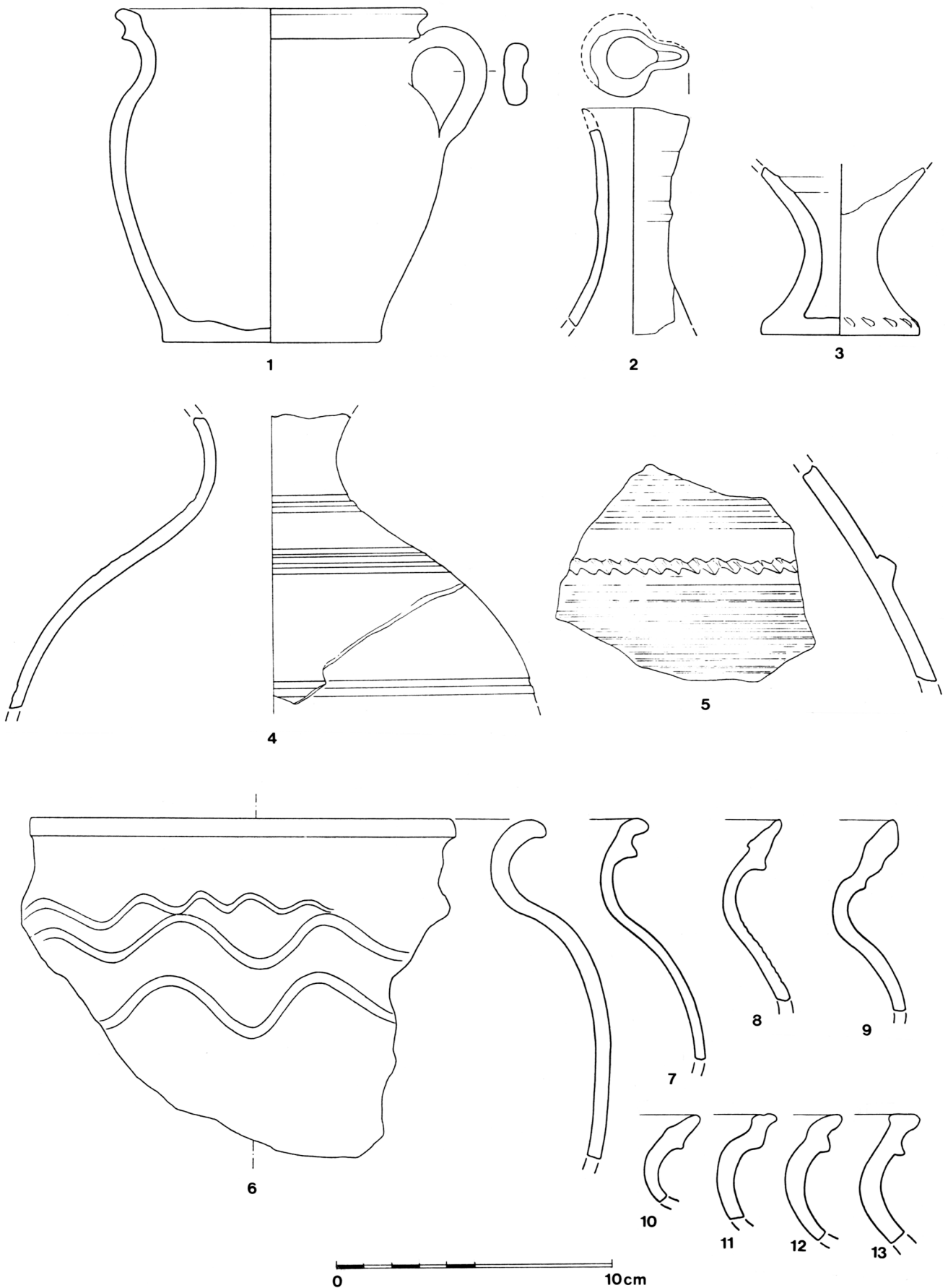
Translated by H. Potrelica

POPIS TABLI - DESCRIPTION OF TABLES

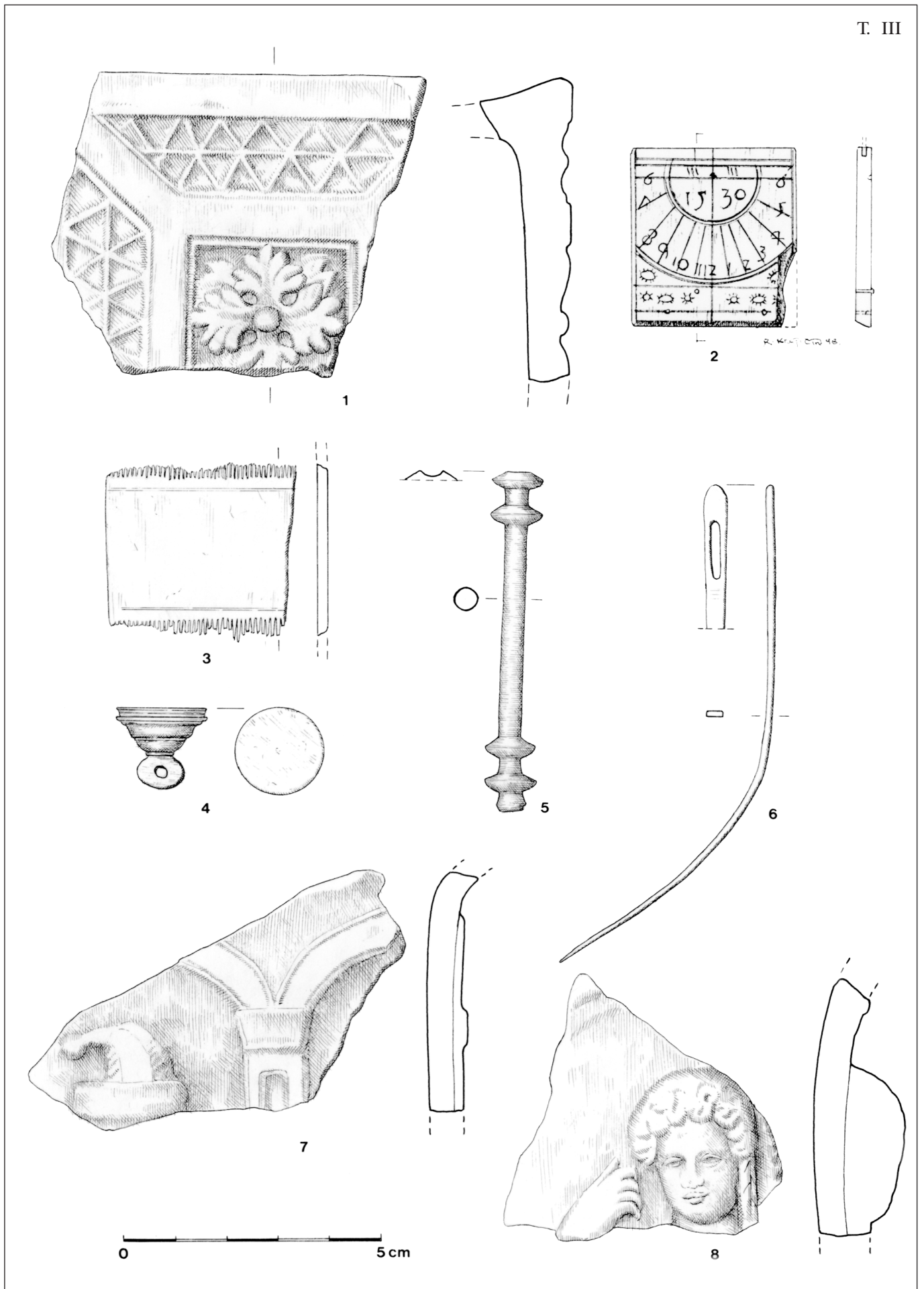
- T. I - III. Arheološki materijal
T. I - III. Archaeological finds
- T. IV, 1 Kaštel Konjščina u vrijeme arheoloških istraživanja 1998, snimljen iz zraka, snimio M. Cestar
T. IV, 1 Castle Konjščina during of the archaeological excavations in 1998, aerial photo by M. Cestar
- T. IV, 2 Konjščina, kaštel: pokušaj rekonstrukcije zemljanih i vodenih utvrda oko kaštela prema zračnom snimku, situacija na terenu i geodetskoj situaciji
T. IV, 2 Konjščina, castle: reconstruction of ramparts and water ditches around the castle based on the aerial photography, findings on the site and geodetic plan
- T. V, 1 Konjščina, kaštel: pokušaj rekonstrukcije, jugozapadna, ulazna strana (nacrtano prema snimci pročelja: Zakład historii architektury XIX i XX wieku oraz rekonstrukcji modernizacji obiektów, Instytut historii architektury i konserwacji zabytków – Wydział architektury politechniki Krakowskiej, Kraków. Pohranjeno u Planoteci Uprave za zaštitu kulturne baštine Ministarstva kulture u Zagrebu.
T. V, 1 Konjščina, castle: reconstruction, southeastern entrance side (drawing on the basis of the photo of the façade: Zakład historii architektury XIX i XX wieku oraz rekonstrukcji modernizacji obiektów, Instytut historii architektury i konserwacji zabytków - Wydział architektury politechniki Krakowskiej, Kraków). It is kept in the Archive of the Agency for Protection of the Cultural Heritage of the Ministry of Culture in Zagreb.
- T. V.2 Konjščina, kaštel: pokušaj rekonstrukcije, sjeveroistočna strana (nacrtano prema snimci pročelja: Zakład historii architektury XIX i XX wieku oraz rekonstrukcji modernizacji obiektów, Instytut historii architektury i konserwacji zabytków – Wydział architektury politechniki Krakowskiej, Kraków. Pohranjeno u Planoteci Uprave za zaštitu kulturne baštine Ministarstva kulture u Zagrebu.
T. V, 2 Konjščina, castle: reconstruction, northeastern side (drawing on the basis of the photo of the façade: Zakład historii architektury XIX i XX wieku oraz rekonstrukcji modernizacji obiektów, Instytut historii architektury i konserwacji zabytków - Wydział architektury politechniki Krakowskiej, Kraków). Kept in the Archive of the Agency for Protection of the Cultural Heritage of the Ministry of Culture in Zagreb.
- T. VI, 1 Konjščina, kaštel: pokušaj rekonstrukcije, jugoistočna strana (nacrtano prema snimci pročelja: Zakład historii architektury XIX i XX wieku oraz rekonstrukcji modernizacji obiektów, Instytut historii architektury i konserwacji zabytków – Wydział architektury politechniki Krakowskiej, Kraków. Pohranjeno u Planoteci Uprave za zaštitu kulturne baštine Ministarstva kulture u Zagrebu.
T. VI, 1 Konjščina, castle: reconstruction, southeastern entrance side (drawing on the basis of the photo of the façade: Zakład historii architektury XIX i XX wieku oraz rekonstrukcji modernizacji obiektów, Instytut historii architektury i konserwacji zabytków - Wydział architektury politechniki Krakowskiej, Kraków). Kept in the Archive of the Agency for Protection of the Cultural Heritage of the Ministry of Culture in Zagreb.
- T. VI, 2 Kaštel, Konjščina: prilaz kaštelu preko mosta na drvenim pilotima i zidanim babicama, koje su pronađene prigodom arheoloških iskopavanja – usprediti sa slikom 30.
T. VI, 2 Konjščina, castle: entrance to the castle across the bridge that stood on wooden posts and babice made of stone discovered during the excavation - compare to the picture no. 30

T. II

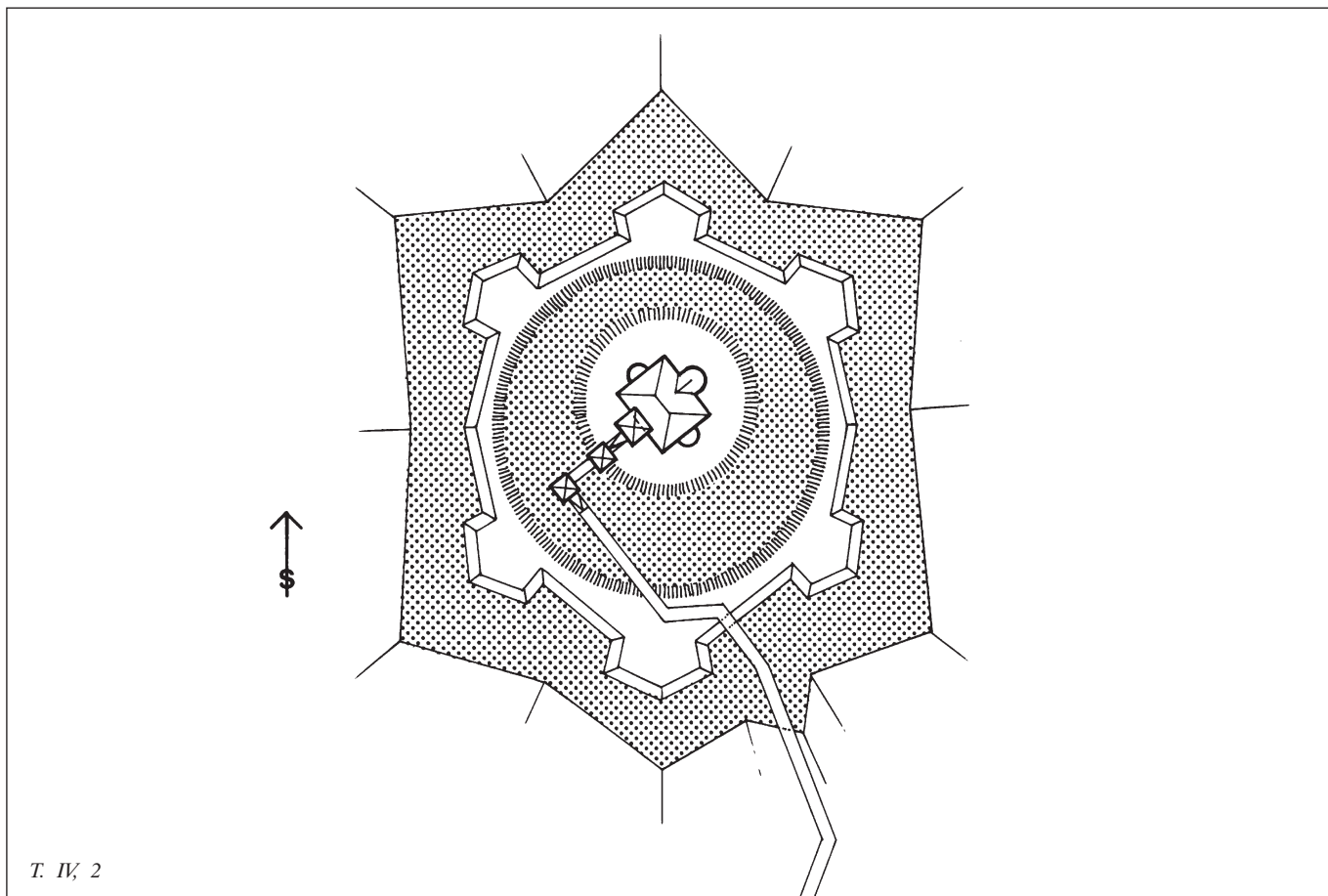

T. III

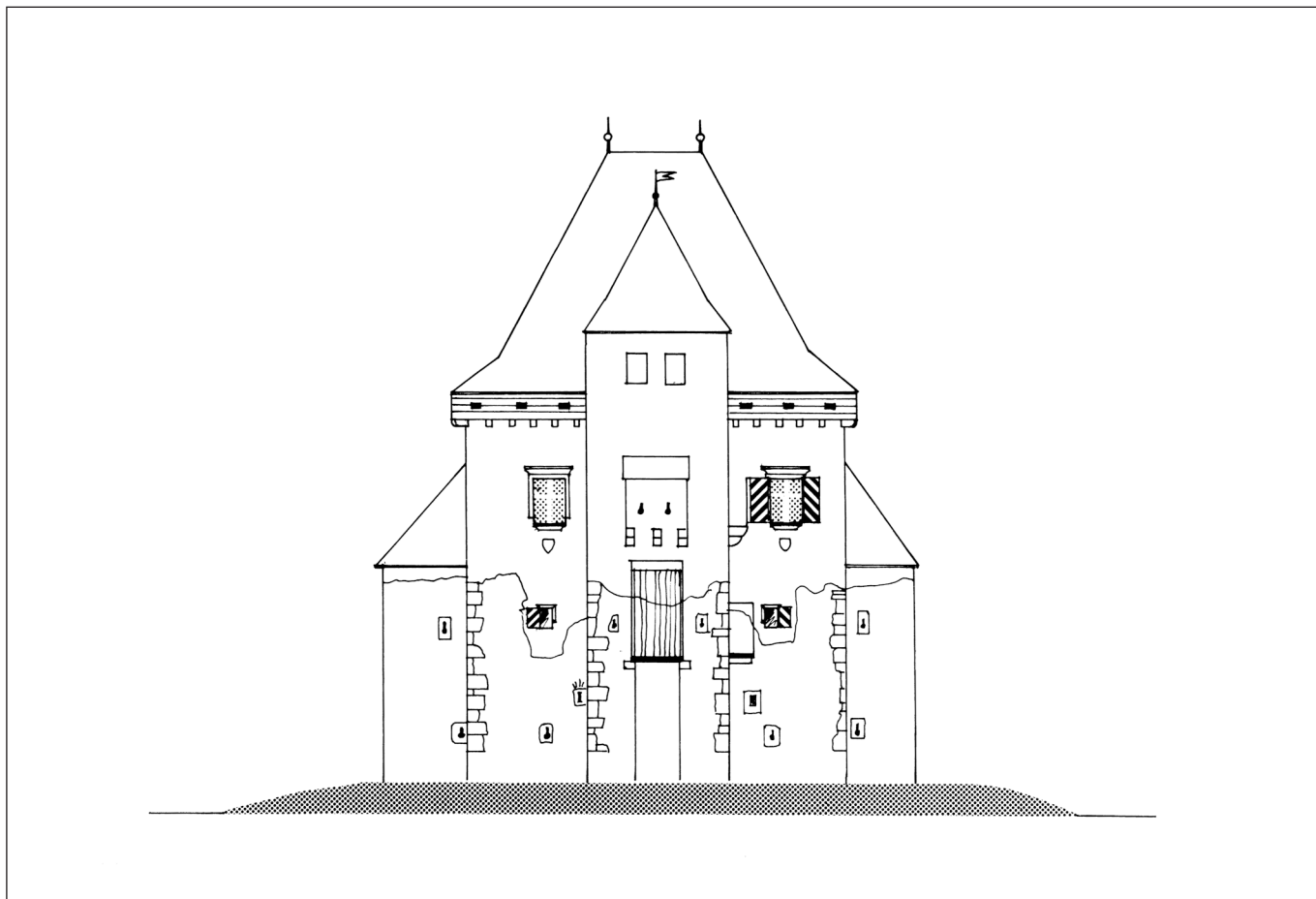

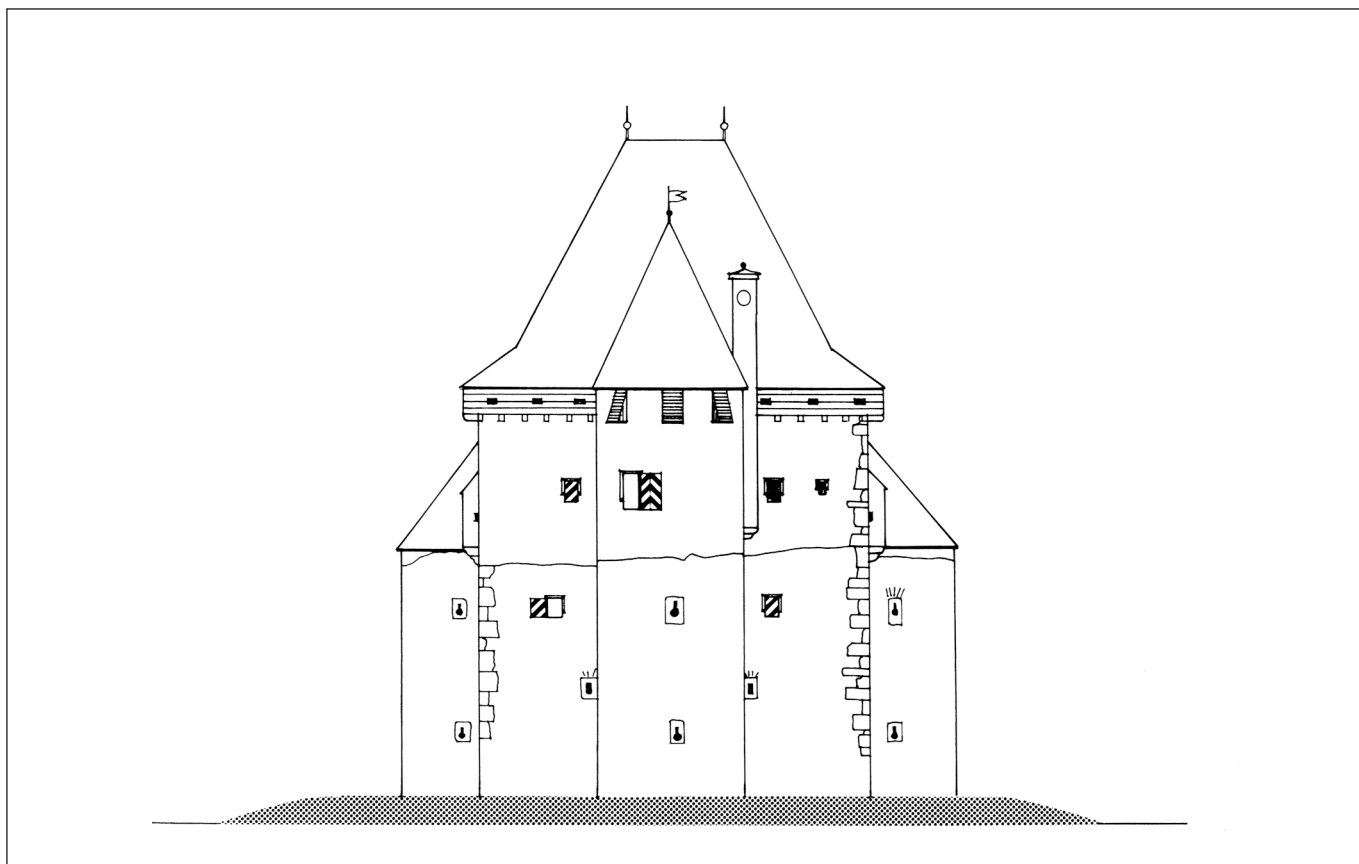
T. IV, 1

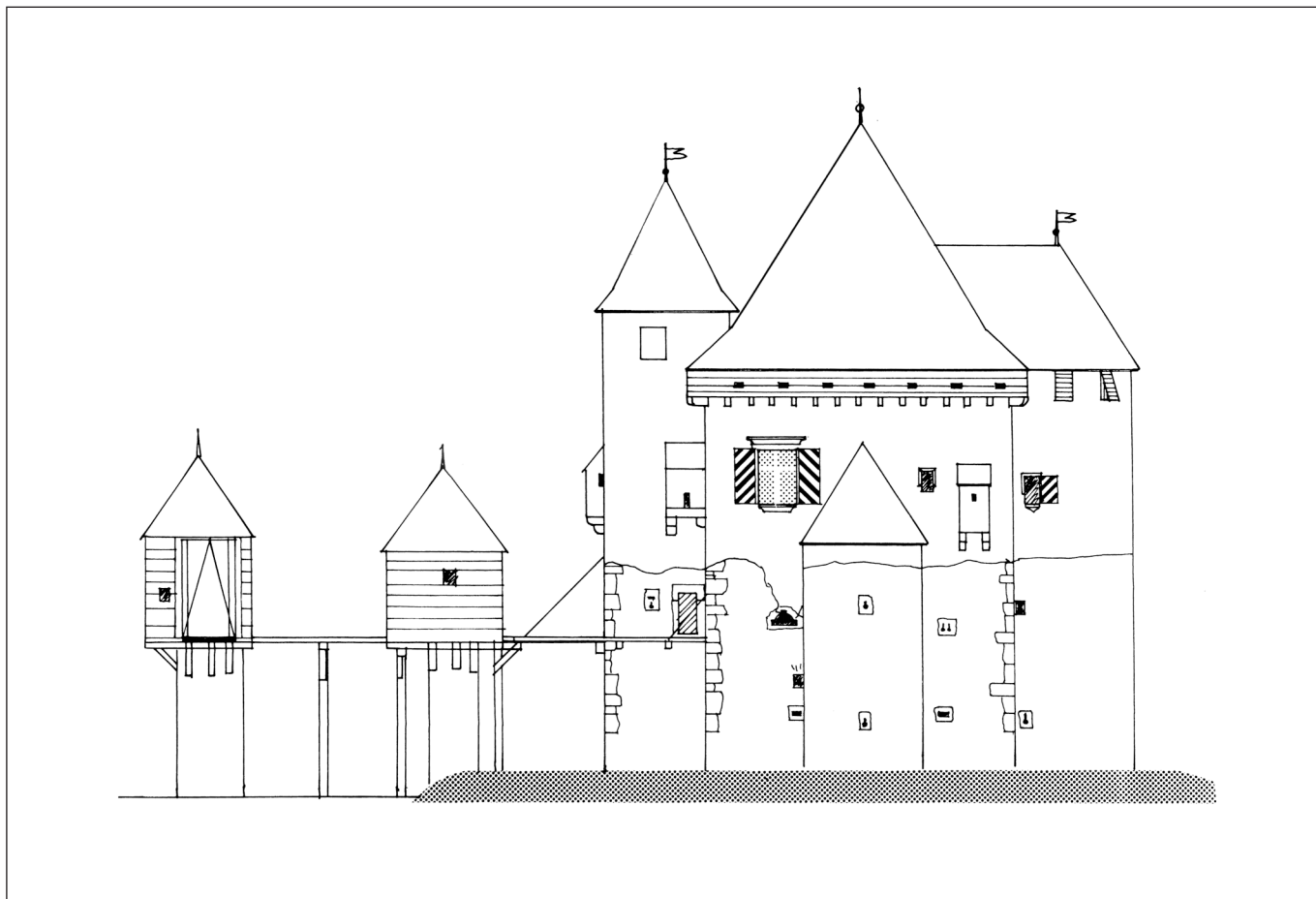
T. IV, 2

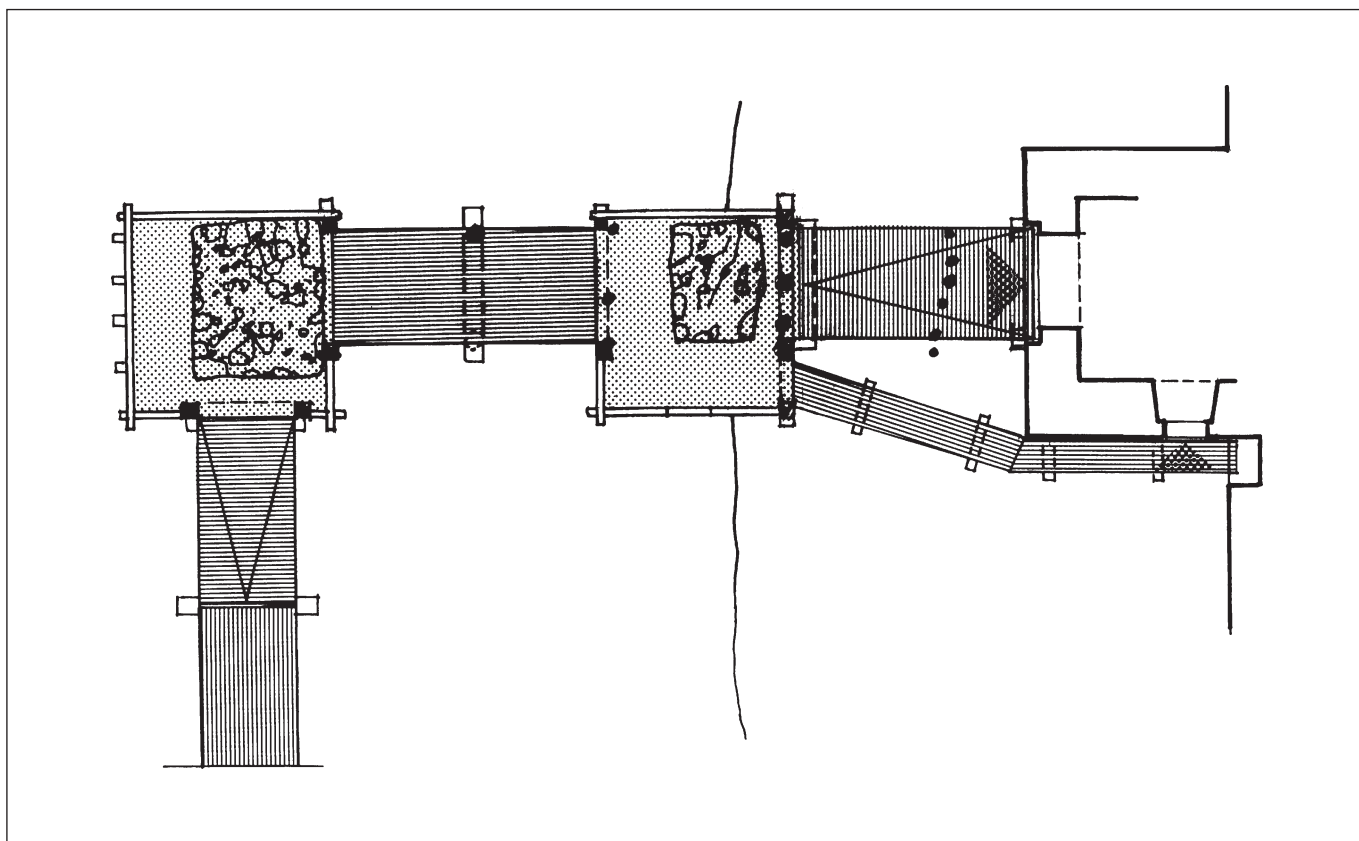
T. V. 1

T. V. 2

T. VI, 1

T. VI, 2